

май 1921

БЪЛГАРСКИЯТЪ ВОЙНИКЪ

БЪЛГАРСКИЯТЪ = ВОЙНИКЪ =

СТЪКМИЛЪ
ЗА ПОДРАСТВАЩИТЪ ПОКОЛЕНИЯ
ПОРУЧИКЪ Д. ДЕЧЕВЪ

СОФИЯ
Печатница на Армейския военно-издателски фондъ
1934

Картината „Атака“, е от покойния военен художник проф. Ярославъ Вѣшинъ.

На неговитѣ близки изказвамъ моята сърдечна благодарностъ за разрешението имъ да бже репродуцирана върху корицитѣ на настоящата книжка.

Ха тѣзи, които записаха съ кръвта си имената: Шипка, Сливница, Лозенградъ, Одринъ, Калиманци, Пютраканъ, Каймакъ-Чаланъ, Кенали, Забоя на Черна, Дохранъ и много други...

Ха тѣхъ и тѣхнитѣ потомци!

Ха всички тѣзи, които съ желѣзо и кръвъ чертаха и ще дочертаятъ границитѣ на обединена България, граници, които ще включатъ повече въздухъ и свобода, повече подслонъ и спокоенъ животъ на нашия народъ, който отъ вѣкове живѣе въ мъжки, страдания и слава.

Въ тази малка книжка, азъ ще се помъча да опиша българския войникъ, въ този си видъ, съ тия си качества, съ които се прояви той презъ последнитѣ войни, които българскиятъ народъ води за своето национално обединение. Въ време на война всички черти отъ характера на личността напълно и ясно се проявяватъ и следователно разкриватъ широко поле за психологически наблюдения.

Ако малко се поровимъ между страницитѣ на нашата военна история, предъ насъ ще изпъкнатъ съ всичкия си блѣсъкъ войнитѣ, които нашия народъ води. Тѣ изпъкватъ предъ насъ, не само като велико изпитание, като трудъ, жертви, национални, покруси на цѣлъ единъ народъ, но и като голѣмъ, безкрайно голѣмъ нанизъ отъ героизъмъ, и побобедни дѣла, чието величие и слава преминаха и се разнесоха далечъ, далечъ, задъ предѣлитѣ на нашата малка страна.

Запитваме се: съ какво бѣ пълна скромната сжкровищница на скъпото чадѣ на тоя измъченъ народъ — българския войникъ? Кое го окриля, кое го импулсирва, кое му дава право да успорва първенството на богато въоръжения, снабденъ и обремененъ европейски войникъ?

Вмѣсто отговоръ нека го проследимъ, нека тръгнемъ по стѣпките на тая скромна фигура, отъ родната му стрѣха до казармата, а отъ тамъ по пѣтя на славата, вихъра на бой, до тихата почивка.

Роденъ на рогозката до огнището, или на къра, завитъ съ конопени пеленки или съ грубата вълнена престилка на майка си, докато проходи той е или на нейния грѣбъ навсѣкжде по полето, или въ

люлката подъ оръшака. Едва стъпилъ на краката си, води вакло стадо на тучна паша и кже се въ селската бара. Като юноша, ние го виждаме какъ бавно крачи следъ тежко орало, пригърбенъ надъ него, или гори подъ палящитъ лжи на юлското слънце, презъ време на жетва. Зиме съче дърва въ гората, лѣте върше на хармана. Спи на открито и диша чистъ въздухъ. Яде черенъ хлѣбъ съ лукъ, сирене, пиперки, домати, а месо само на голѣми Божии празници.

Ето го войникъ, силенъ, здравъ и не претензиозенъ. За него коравото но чисто и спретнато войнишко лѣгло е разкошъ, а лютивата войнишка чорба — вкусенъ обѣдъ. Не го мжчатъ нито продължителни движения, нито неудобства, нито студъ и жегъ.

Отъ буря, виялици и проливни дъждове не се плаши. Нощемъ не го стрѣска въ сѣнкитъ на върбитъ, голѣмитъ камъни край пѣтя, воя на звѣра, бучението на рѣката, шумоленето на гората; всичко това му е близко, родно и скъпо А това създава спокоенъ войникъ, съ здрави нерви, смѣлъ, годенъ за движения и бой на всѣко мѣсто и въ всѣко време.

Поколението, което води въоръжената борба за освобождението и обединението на цѣлокупния български народъ, бѣ родено въ навечерието на Руско-турската война или непосредствено следъ нея. Закърмено бѣ въ времето, когато потоци кърви заливаха българската земя, когато горѣха градове и села, когато бѣгаха къмъ Балкана майки съ пеленачета на гръбъ, за да ги спасятъ отъ острия ятаганъ на башибозука.

Завие ли буря, падне ли гръмъ, засвири ли вѣгтеръ въ огнището, скръцне ли портата, малкитъ

немирници изтрѣпватъ отъ ужасъ, притискатъ се къмъ скута на майка си и пицятъ: „Турци!“.

Пѣсенъта, съ която ги приспиваха въ люлкитъ, приказкитъ, които имъ разправяше сладкодумната имъ баба, бѣха все за турци, за храбри войводи за красиви байраци.

Като невръстни деца, единственото на което обичаха най-много да играятъ то бѣ на „битка“. Босоногитъ хлапаци отъ горната и долната махали, въоръжени съ камъни, прашки и криваци, съ ожесточение се нападаха единъ други и боя завършваше съ нѣколко счупени глави. Непосрѣдствено следъ освобождението, цѣлата наша литература и едва зараждащия се театъръ, пишеха и изнасяха само турскитъ звѣрства, подвизитъ на безсмъртнитъ великани: Левски, Ботевъ, х. Димитръ, Караджата и др. Въ печата ежедневно се изнасяха турскитъ безчинства, вършени въ Македония и се апелирваше къмъ заспалата съвестъ на Европа. Всѣки чуваше воплитъ, които идваха отъ Тракия и Македония, всѣки виждаше безкрайнитъ върволици отъ прокудени старци, жени и деца, дошли да намѣрятъ подслонъ въ свободна България.

Въ всички тия пѣсни, приказки, борби и неволи крепнеше българскиятъ духъ, кипѣше мѣстътъ въ младитъ души и се поставаше сигурния залогъ за бждещи победи.

Съ този високъ духъ младежитъ постѣпваха въ казармата. Тукъ макаръ и да се сблъскаха съ тежки учения и желѣзна дисциплина, службата за Родината бѣ гордостъ за тѣхъ. Въ казармата разбраха тѣ, че въ недалечното минало сж ни ограбвали близки и далечни народи, че сега голѣма частъ отъ бащинитъ ни имоти, нашето законно наследство, сж още въ чужди рѣце. Опитното око на началника, забелязваше какъ непренудено у тѣхъ ра-

стѣше една самонадеяностъ и гордостъ имъ, че имъ е възложено да бранятъ Отечеството отъ външни и вътрешни врагове. Всѣки българинъ чувствуваше какъ чистото и благородно войнишко сърдце биеше съ страшна болка въ юнашкитѣ гърди, когато виждаха прокуденитѣ си братя отъ Македония и Тракия да се пилеятъ немили, недраги.

Тѣ скоро разбраха, че сж носители на едно високо и благородно призвание, а то бѣ залогъ, че ще изпълнятъ своя дългъ и дадената клетва съ достоинство и честъ.

Духътъ, който бѣ накупѣлъ въ всички българи, избухна най-силно при мобилизацията. Последната, като че не бѣ зовъ на кървата борба, а покана за пиръ. Конни стражари въ карьеръ се носятъ къмъ селата. Камбани биятъ, по улици и мегдани се вика „ура“, удрятъ се калпацитѣ въ земята, берътъ се китки здравецъ, майка, близки и любими подаватъ скъпи спомени — кръстчета, иконки, портретчета, Свилятъ гайди и гадулки, вие се кръшно хоро . . . Като хала се носятъ всички къмъ близкия градъ; служили и неслужили, болни и здрави. Вървятъ безспирно, денемъ и нощемъ. Летятъ съ крилата на едно велико опиянение.

Въ полка е цѣлъ панаиръ. Всѣки се лута и блѣска и въ последния мобилизационенъ день вече се нареждатъ пѣстроцвѣтни вълни: едни съ фуражка съ половинъ козирка, други съ рунтавъ калпакъ или бомбе съ кокарда, трети подъ шинела антерия, два дѣсни ботуша, сабли привързани съ канапъ. . . И все пакъ никой не се сърди. Всѣки търси какъвъ и да е отличителенъ знакъ, че се числи въ редоветѣ на българската армия, и, тръгва на походъ съ жаръ въ душата, горещо вѣрващъ въ правотата на нашето освободително дѣло, съ пламъкъ въ очитѣ, готовъ да освѣти и най-тъмнитѣ кѣтчета на робската земя.

Присѣтствието въ строя и на голѣма частъ интелегентни младежи, било запасни подпоручици, било запасни редници, импонираше на другитѣ войници, голѣма частъ отъ която бѣха селяни. Това обстоятелство подѣржаше духа и дисциплината, защото виждаха, че и богатиятъ и учениятъ сж готови да търпятъ всички лишения, незгоди и трудности, и да се жертватъ за Отечеството заедно съ тѣхъ.

Въ походите българскиятъ войникъ е издържливъ, макаръ да е натоваренъ извънредно много. Не го изморява дългиятъ пѣтъ, а го измъчва това масово движение. Военната наука не допуска, че може една войска срѣдъ калъ и дѣждъ, презъ къснитѣ и студени есенни дни да измине по 75 км. въ денонощие. Но въ критически моменти българскиятъ войникъ е извършилъ походи, които сж свѣтовенъ рекордъ. Ето нѣколко примѣра:

Презъ Сръбско-българската война, въ 1885 год., 8-й пех. полкъ, който билъ съсрѣдоточенъ на турската граница, трѣбвало да бърза за Сливница, гдето се решавала сѣдбата на България. На 6-й ноемврий, полкътъ тръгналъ отъ Сарамбей и на 8-й ноемврий, въ 12 часа и 30 минути, по обѣдъ, е билъ вече въ Сливница, т. е. 150 км. за две денонощия, като отъ 4,500 челоука останали назадъ само 63. Въ сѣщата война, батареята на капитанъ Тантиловъ, тръгнала отъ гр. Т. Пазарджикъ на 4-й ноемврий и на другия день, въ 11 часа, пристигнала въ София, т. е. повече отъ 120 км. за едно денонощие.

Презъ Европейската война, 8-а пехотна дивизия се движела отъ гр. Нишъ за гр. Лѣсковацъ. Вечеръта, на 30 октомврий 1915 година, следъ като е извършила двудневенъ уморителенъ походъ, тя получила заповѣдъ да усили своя маршъ. И движи се тя непрекъснато, денонощно, безъ отидхъ и почивка, за гр.

Лѣсковацъ. Колоната се разтѣга на километри, калѣта е клисава, като туткалъ залепва тя по морнитѣ крака. Силни мъже сж проснали снага по кални друмища. Краката сж подбити, а конни ординарци, съ коне потѣнали въ пѣна, на карьеръ пристигатъ и повтарятъ: „Бързайте, на помощъ! 3/1 бригада е зле отхвърлена и гинатъ на единъ посѣгъ отъ насъ 10,000 българи“.

Чуватъ се откъслечни думи, недомлъвки, възклицания и дружни подканвания: „Хей, хора, хайде бързайте“.

И безъ да става нужда отъ команди, редицитѣ се сгъстяватъ, крачката се увеличава.

На другата утринъ дивизията е въ Лѣсковацъ. Положението е спасено.

Моментътъ преди 1-ия бой, е най-мжчителниятъ. Коненъ ординарецъ подава донесение. По изразътъ на лицето му се познава, че ще има бой. Офицеритѣ поглеждатъ часовницитѣ си, разтварятъ картитѣ, мнозина запушватъ. Войницитѣ мълчаливи, подъ око поглеждатъ къмъ тѣхъ. На тия, които за първи пжтъ влизатъ въ боя, по лицата имъ се явяватъ петна. Мнозина се отдалечаватъ да изпълнятъ физиологически нужди, други, скришомъ, напѣлватъ пушкитѣ. Всѣки се прекръства предъ прага на неизвестността, чувствува нужда да помоли за закрила и покровителство Оня, който има прѣстъ въ човѣшката сждба и вѣрата въ Когото потушава страхътъ и прави човѣка лекъ, крилатъ и способенъ на най-велики дѣла.

Нѣколко снаряди префучватъ надъ главитѣ имъ и падатъ близо до тѣхъ. Всички почватъ да прибѣгватъ напредъ и се прѣскаатъ въ верига къмъ заповѣданата посока. Огньтъ се усилюва, понасятъ се и загуби, но успокоението е настѣпило и вече започватъ за-закачкитѣ и шегитѣ:

„Хей, земякъ какво залепна като гербова марка!“

„Надуй, се! Ха така, да се плъзне по тебе граната, като по кълбо!“

„Хей, носътъ ми се вижда дългъ, не мога да си скрия главата!“

Неприятелскиятъ артилерийски огнь се усилюва. Всички прибѣгватъ напредъ и се мжчатъ да минатъ колкото е възможно по-бързо откритото за обстрелване и наблюдение пространство; да стигнатъ до близкото закритие, гдето ще поематъ дѣхъ и отново ще почнатъ прибѣжкитѣ къмъ противника, докато стигнатъ последното закритие, наречено предударна позиция. Тукъ е синурътъ на смъртта. Тукъ е най-голъмото испытание и напрежение. Гърлото е пресъхнало, уснитѣ сж напукан и кръвъ дори има по тѣхъ, а сърдцето силно бие. Тукъ се даватъ най-много жертви, тукъ се решава сждбата на боятъ. Паднатъ ли убити или тежко ранени началницитѣ — офицери и подофицери, нѣма кой да вдигне веригата въ атака и започватъ тогава съ раненитѣ войници да отстъпватъ и по-малодушнитѣ, веригитѣ се стопяватъ и ли сж контръ-атакувани. Но смѣлиятъ и решителенъ началникъ не се бави много на тая последна позиция. Той скоро изсвирва съ свирката си установения сигналъ за атака, или извиква „напредъ, на ножъ“ и прѣвъ се понася напредъ. Веригата се носи напредъ съ страшенъ викъ „ура“, обзета отъ вихъра на самозабравата. Всичко е наелектризирано, връщане назадъ е невъзможно въ никои случай, а всѣки тича напредъ, реве, мушка и гони, безъ да може следъ минута да каже, кого е ударилъ, кои сж били съ него, кога сж го ранили. . .

Много рѣдко противникътъ е изчакавалъ или издържалъ атаката на нашия войникъ — разбѣгвалъ се е преди нея, а тия които сж я дочакали, сж намирали своята сигурна смъртъ.

Това понѣкога колебание въ малодушнитѣ на предупарната позиция, задържа боя и сражението сѣ решавали поддръжкитѣ, т. е. прѣснитѣ, по-силнитѣ духомъ войници. Въ тоя моментъ на боя, старитѣ войници, „чичовцитѣ“, изиграваха голѣма роля и обзесмъртиха името си. Ето единъ случай:

Въ боятъ при Булаиръ, на 26 Януарий 1913 година, когато 22-й пехотенъ полкъ отъ 7-а Рилска дивизия, изнемогвалъ отъ силния огнь на турцитѣ и едва съ последни усилия ги задържалъ при „Сиври-тепе“, ето че пѣплятъ изъ мъглата „чичовцитѣ“ отъ 49-й пехотенъ полкъ, облечени въ своята хубава трѣнска носия и викатъ: „Варкайте бре братци, децу ни държава испустише“... И спускатъ се на ножъ, увличатъ напредъ всичко живо и съ страшенъ вѣкъ „ура“ нанасятъ съкрушителенъ ударъ на турцитѣ.

Следъ ударътъ „на ножъ“, който е най-голѣмото напрежение на войнишката душа, макаръ и корави натури, тѣ стоятъ нѣколко минути вковани, безсилни, съ отворени уста и съ силно туптящо сърце. Въстрогъ отъ победата нѣма. Чакъ когато започватъ да се сипятъ похвали, успокоението настѣпва, мускулитѣ на лицата имъ се разпусчатъ, то заруменява и усмивка заиграва по него.

Опомнятъ ли се, първата имъ работа е да търсватъ по завладената позиция. Въ близкото село и най-добрата домакиня неможе да скрие нищо при бѣгането си. Той влиза въ къщи и веднага почва да извлича по магически начинъ: сирене масло, сланина, орѣхи, — като че ги е оставилъ съ ржката си.

Почивката нашитѣ войници използватъ най-вече въ писане писма до свои близки. Привързаността къмъ тѣхъ, къмъ родината стрѣха, е голѣма, искрена и силна. Около всѣки огнь, подъ всѣка сѣнка, сѣ събрани групички земляци, които си бѣбратъ за китното село, за добитѣка, за голѣмитѣ орѣшаци,

за кмета, за попа, и др. Всѣко житно зърно или овчарскиятъ меденъ кавалъ, тѣжната жетварска пѣсенъ, звѣнъ отъ стадо, ги пренася далечъ. Тогава тѣ сѣ най-тѣжни.

Интересенъ е нашиятъ войникъ при отстѣпление. Отстѣпва ли далечъ отъ противника, веднага се деморализира. Тръгва да отстѣпва, като че ли не на друга позиция, а сякашъ право за дома. Апатия, а не страхъ бързо обхваща всички. И ако голѣмитѣ началници не сѣ подготвили други позиции, или пѣкъ нѣма резерви да ги спратъ, отстѣплението става съ дни. Отстѣпва ли подъ непосредственъ натискъ на противника, тогава вече той е съвършено другъ.

На 30 октомврий 1915 година, 3-та бригада отъ 1-а Софийска дивизия усилена съ 1-а, 5-а и 6-а батареи отъ 4-и артилерийски полкъ, се среща съ цѣлата сръбска армия, на чело съ Кралъ Петъръ, отстѣпваща за гр. Лѣсковацъ. Виждайки невъзможността да отстоява на силния натискъ на противника, бригадниятъ командиръ заповѣдва отстѣпление. Батареитѣ трѣбва да го прикриватъ, но сѣ обстреляни съ точния огнь на 6 сръбски батареи. Чакъ когато виждатъ, че нашитѣ части сѣ минали отсамъ рѣката Пуста и когато пехотни куршуми плющатъ по щитовѣтъ на орждията, командирѣтъ на 1-а батарея — тежко ранениятъ поручикъ Чукурски, заповѣдва да отстѣпи първиятъ взводъ, едното орджие на който пада въ пропастьта, а вториятъ взводъ, следъ като обсипва противника съ нѣколко урагана, сѣщо закача и отстѣпва по калния пѣтъ назадъ.

Батареята при отстѣплението е забележана. Тя е обстрелвана съ стотици гранати и шрапнели, които ѝ нанасятъ упостоятелни загуби. Фаталенъ шрапнель се прѣска надъ 1 ракла и убива шестѣхъ коня и ранява тримата ездаци и единствениятъ прислужникъ. Цѣлата ракла, като окървавенъ трупъ

лѣга на калния пѣтъ. Сжщата участъ сполѣтява и идещата следъ нея 2-а ракла, гдето съ убити четиритѣхъ коня и тежко раненъ единъ ездачъ. Ето, най-после, иде първо орждие, влачено отъ два впрѣга ранени коне. Нови шрапнели се прѣскаатъ надъ него и единствениятъ ездачъ, съ два ранени коня, се мжчи да изтегли орждието отъ калния друмъ. Загубили кръвъ и сили, конетѣ падатъ заплетени въ тегличитѣ си. Единствениятъ орждеенъ прислужникъ, кандидатъ-подофицерътъ Михайлъ Соколовъ, не иска да се раздѣли съ повѣреното си орждие. Той самичкъ откача орждието, изстрелва всички снаряди, намиращи се въ предника и когато ги свършва, снима карабината си и открива огънь по настѣпващитѣ сърби, бранейки орждието си.

Когато на другия день наново настѣпиха нашитѣ, намѣриха храбрия Михайлъ Соколовъ пронизанъ отъ нѣколко сръбски куршуми пригърналъ своето скъпо орждие, като свещено знаме и при него умрѣлъ.

И сега, който младежъ отиде да отбие военната си служба въ 4-о Артилерийско отдѣление—София, ще види въ спалното помещение на 1-ва батарея, надъ батареиния иконостасъ, името на Михайлъ Соколовъ. Надъ него вѣчно горящо кандило, а подъ него, непринудено отъ никого, войницитѣ на тая батарея поддържатъ винаги букетъ отъ свежи, неувѣхващи цвѣта.

На войната, българскиятъ войникъ гледа като на своя кърска работа. Иска частъ по-скоро да я свърши и да си отиде. Продължителността го убива—разстройва. Всичко върши повече съ открита сила, а по-малко съ хитростъ. Затова дава много жертви, но действува върху духътъ на противника. Одринъ, Тутраканъ, Завоятъ на Черна, сж шеметни боеве, въ които неудържимо се хвърляха нашитѣ полкове, дадоха много скъпи жертви, но сложиха тежкия си

стоманенъ юмрукъ върху противника, удавиха го въ кръвъ и желѣзо и убиха духътъ му за цѣлата война.

Началото на Мартъ 1913 година. Втора армия е обкржила Одринъ.

... Пробужда се китна пролѣтъ, зеленѣха се ниви, върбитѣ край рѣкитѣ пустнаха дълги ресни, цвѣтнаха тукъ-тамъ синчецъ и минзухаръ и блѣди теменужки отвориха свойтѣ нѣжни цвѣтчета... Сърдцата на нашитѣ войници, рожби на Балкана и плодороднитѣ поля, се изпълниха съ тжга, лицата имъ почернѣха, мисълта имъ литна къмъ родната стрѣха, къмъ чернитѣ угари, тѣ станаха мълчаливи, мрачни, нетърпеливи.

„Господинъ поручикъ, нека свършимъ по-скоро съ тая крепостъ. Кълнемъ се въ живота на децата си, че ще я вземемъ, хайде че работа ни чака.“

И зашушнаха по-малки на по-голѣми, по-млади на по-стари и се стигна това стихийно желание, тамъ до върховетѣ на командването, гдето кипѣше работата и бѣ готовъ единъ планъ, съ който достойно може да се гордѣе българската военна мисълъ.

Настѣпва очакваниятъ день. Кратката предварителна заповѣдъ е получена. На 11 срещу 12 мартъ, войскитѣ отъ източния секторъ да атакуватъ противника и заематъ преднитѣ му позиции. Всички останали сектори да поддържатъ тая атака съ едно енергично настѣпление.

Въ землянкитѣ се забелезва оживление, — шушука се нѣщо. Може ли агенция „Редникъ“ да не знае всички новини, да не знае заповѣдитѣ, преди да сж стигнали тѣ до щабоветѣ. Ами тя се ползва съ реноме по-добро и отъ „Авала“, „Ройтеръ“ и „Стефани“ — та тя знае хода на лондонскитѣ преговори по-добре и отъ Министѣра на Външнитѣ работи...

Въ окопитѣ, въ землянкитѣ, въ тилтъѣ, на всѣкжде трѣскави приготовления, навсѣкжде ликуващи лица, пожелания за успѣхъ: всички очакватъ боя съ трѣпно опиянение.

Решава се атаката да се подготви презъ деня съ силенъ артилерийски огнь, а презъ нощта, на 11 срещу 12 мартъ да се атакува предната позиция отъ „Суфларъ“ до Демиръ-капу, ненадейно, „на ножъ“.

На 11 мартъ, въ 1 часа следъ обѣдъ, невидима сила изведнажъ запалва огненитѣ уста на всички орджия. Отъ всички страни огненъ кржгъ. Земята се запалва, гори, трепери. Гейзери черна прѣстъ, пушекъ, дѣски, телени мрежи, човѣшки тѣла хвъркатъ въ небесата. Скрити задъ всѣка височинка, въ всѣка гънка на мѣстността, реватъ съ страшенъ бѣсъ по четири огнени уста и заливатъ противника съ желѣзо. Нѣма отдѣленъ изстрелъ, всичко се слива въ едно общо бучение, като тежко стенание на грамаденъ гигантъ. На 12 мартъ, въ 4 часа сутринята, голѣми пехотни маси сж изпълнили долѣтъ на р. Кумъ-дере. Ножоветѣ имъ блѣстятъ, очитѣ свѣтятъ, тѣ сж мълчеливи, самоувѣрени, и предпазливо настѣпватъ къмъ турскитѣ позиции. Скоро предъ тѣхъ блѣсватъ малкитѣ огнени уста на неприятелскитѣ пушки и картечници, но всички вихрено се носятъ къмъ окопитѣ. Блѣсватъ ножоветѣ, гръмва безуменъ викъ „ура“ и кипватъ отъ неубозвана страсть и жажда за бой.

Прикладенъ ударъ, прѣщане на кости — викове, проклятия...

Разсѣмва се, цѣлата предна позиция е въ наши рѣще, и предъ войницитѣ се изправятъ грамаднитѣ куполи на Айвазъ-баба, Айджиолу, Кестенликъ, и др., съ настрѣхнала четина отъ телени мрежи.

Войницитѣ сж изморени, пушкитѣ сж отпуснати, отъ ножоветѣ капе кръвъ, очитѣ сж кървави, устни-

тѣ сж бледи и напукани, но надъ всѣка смачкана фуражка се вижда ореолъ светецъ.

Презъ всичкото това време, артилерията не млъква. Фучатъ голѣми и малки снаряди, които запалватъ фартоветѣ и горятъ като че ли сж отъ фосфоръ. Презъ тоя димъ се виждатъ какъ треперятъ бѣлитѣ минарета на Султанъ-Селимъ.

Треперй, красавице! Минутитѣ ти сж преброени. Тѣ идатъ като ураганъ, като вихрушка. Затвори очитѣ си само за мигъ, и когато ги отворишъ, орлитѣ отъ гордия Балканъ ще кацнатъ върху млѣчно-мраморнитѣ ти рамене. Скоро твойтѣ минарета, потънали въ пурпуръ и златни гривни, ще крсятъ българския триколюоръ.

Огньтъ се засилва до максимумъ, орджията сж нажежени и снарядитѣ безспирно носятъ смъртта къмъ страшнитѣ укрепления, които вече, облѣни въ кръвъ, едно по едно замлъкватъ. Но втора заповѣдъ е получена: „Тая нощъ, на 12 срещу 13 мартъ, когато изгрѣе луната да се поведе атака срещу фортовия поясъ и на всѣка цена да се превземе крепостта“.

И нареждатъ се: гжсти патрулни вериги, телорезачи, пионери, пехота. Съ кални и кървави прѣсти, непрекъснато дърпатъ смачкани цигари, а очитѣ имъ сж отправени далече, на изтокъ, и чакатъ изгрѣва на луната... Небето полека побледнѣва, става полусвѣтло и ето, че се показва червениятъ рогъ на месеца. „Изгрѣва“, шепнатъ всички и чакатъ само една команда „Напредъ“, за да пометатъ всичко съ устрема си.

Тръгватъ... пехотата се загубва въ полумрака. Чуватъ се тѣпи удари на кирки, лопати, рѣзане на телени мрежи, клопочене на картечници. Ето и раздраны дрехи, кървави рѣще, увиснали тѣла. Следъ нѣколко мжчителни часа, сигналниятъ фенеръ на 10-й

1585/M

Родопски полкъ, като вилхеемска звезда свѣти на форта Айджи-олу. Първата смъртна рана на крепостта е нанесена. Държи се здраво форта Айвазбаба, Шипченци упорствуватъ, но силенъ картеченъ огънь, жестоко ги коси. Тѣ сж залѣгнали като снѣжинки въ буря. Трѣбва имъ помощ!

Каква е тази конна маса задъ веригитѣ на „Шипченци“? Турска кавалерия ли?—Не, шестъ батареи отъ 5-й и 8-й артилерийски полкове въ разгнать строй, една до друга, въ бѣсенъ карьеръ се носятъ къмъ силуетитѣ на форта „Айвазбаба“. Ездаци падатъ, конетѣ сами засилватъ, голѣми струи пара излиза отъ ноздритѣ имъ. Вериги и желѣза дрънкатъ. Ездаци и прислужници шибатъ конетѣ и викатъ „ура“ . . . Адски огънь. Цѣли орждия се вдигатъ въ въздуха, батареинитѣ командири падатъ убити, взводнитѣ командири сж тежко ранени, мѣрачитѣ, — живитѣ, поематъ командването на батареитѣ: „Карай, не спирай!“

За Бога, какво е това? Где отиватъ? Недоразумение ли има, пжтътъ ли сгрѣшиха? Страхъ вече нѣма, но умътъ щрака. Чувството на командира, че води своитѣ обични юнаци на явна гибелъ, го вледенява, но командирътъ на полка е напредъ, той знае положението. Млади сж, може да умратъ, но нѣма по-скжпо нѣщо отъ честта на българския войникъ. Заповѣдта е ясна и категорична: шестъ батареи отъ 5-й и 8-й артилерийски полкове да настѣпятъ напредъ, къмъ форта „Айвазбаба“ и заематъ позиция предъ теленитѣ мрежи на форта, съ задача да помогнатъ на изнемогващитѣ „Шипченци“.

Адскиятъ огънь продължава. Тежко раненъ мѣрачъ командва останкитѣ на батареята:

Стой! Откачи!

По форта право!

Мѣрникъ 2.

Безспирно коси!

Повече команди не се чуватъ.

Артилерията атакува! . . . това е свръхъ героизмъ, ненадминатъ въ военната история. Всичко останало и малодушно, се окуражава отъ тоя подвигъ и трѣгва напредъ. По ребрата на „Айвазбаба“, „Шипченци“ поведени отъ своя храбъръ командиръ, съ развѣто бойно знаме, и подъ звуковетѣ на „Шуми Марица“, напръгатъ последни сили и приближаватъ върха.

Отъ 6-тѣ батареи, — 24 орждия, само 5 сж откачили непосредствено до самата телена мрежа и съ огненитѣ си гърла сипятъ смъртъ върху фортоветѣ.

Всичко е пламнало отъ величието на подвига и въ дивна забрава лети напредъ, стреля и реве „ура“.

Артилериститѣ дадоха скжпи жертви, но подпомогнаха „Шипченци“. Тѣ завладѣха „Айвазбаба“.

Имената на тия скжпи покойници—артилеристи, които при Одринъ смъртта целуна и родната земя прибра, сж издѣлбани на мраморни плочи и поставени на величественъ чешма-памятникъ, предъ входнитѣ врати на казармитѣ на 5-о артилерийско отдѣление въ Шуменъ.

Горди ше сж ония младежи, които ще отидатъ да отбиятъ военната си служба въ 5-о артилерийско отдѣление, — полкъ съ най-много традиции, съ най-велики подвизи. Тамъ съ благовение ще прочетатъ дългъ поменикъ отъ скжпи имена на покойници-светци, върху мраморнитѣ плочи.

Тежка болка и дълбока печаль буди всѣки редъ, но всѣко име крие единъ великъ подвигъ, една свѣтла страница отъ величието на полка.

Тѣхнитѣ имена, това е историята на полка, това сж победнитѣ му походи, това сж кървавитѣ боеве, това е скжпата му данъ къмъ Родината.

Одринът е епогей не само на българския артилеристъ, но и на българския пехотинецъ. Тѣ двама въ тая велика епопея, показаха предъ цѣлъ свѣтъ България, въ всичкото ѝ величие, въздигнаха българина съ неговото национално съзнание, съ неговата любовъ за правдини, съ неговата безсмъртна военна слава, пожената въ епични борби. за свобода и народни идеали.

И други велики епопеи създаде нашия войникъ, които очудватъ съ стихийността си и поразяватъ съ своето величие. Една отъ тѣхъ е Тутраканската епопея — нашата гордостъ и слава.

Тутраканъ е единъ вихъръ, единъ голѣмъ ураганъ на подемъ и устремъ, една страшна стихия на духътъ въ нашия войникъ, за които не можеше, и не може да има пречки.

Когато ставаше ясно, че Ромъния ще се намѣси въ войната срещу насъ, съставътъ на 3-та българска армия бѣше постепенно засилванъ. Къмъ края на м-цъ августъ, 1916 год., на Добруджанската ни граница бѣха съсредоточени 1, 4 и 6 пехотни и конната ни дивизии.

Душитѣ на нашитѣ войници пламтѣха отъ лудо желание за борба. Тия отъ 1-а и 6-а дивизии бѣха готови да литнатъ и съ най-голѣмо ожесточение да се разправятъ съ коварния врагъ, който презъ 1913 год., бѣ погазилъ тѣхнитѣ земи — Софийско и Вратчанско, и бѣ опозорилъ тѣхнитѣ семейни огнища. А 4-та дивизия, която се комплектуваше съ войници отъ Добруджа, не бѣ още влизала въ бой и бързаше да се подравни съ свойтѣ другарки, които бѣха вече покрили челата си съ слава въ боеветѣ въ Сърбия и Македония.

Войниците на тази дивизия бѣха родни чада на Добруджа, прокудени отъ нея и обидени, свили гнѣзда въ свободна България, близо до границата,

Отъ тука тѣ виждаха своитѣ златни ниви, виждаха тучнитѣ си ливади, на които пасѣха ваклитѣ им стада, до тѣхъ стигаше сподадения плачъ на и мжчванитѣ отъ тирана скжпи рожби и писъкътъ на беззащитнитѣ имъ жени. Тогава мжка неизказана затапя на тѣхнитѣ души . . . и заклѣха се, че цѣ дадѣтъ най-скжпото си благо, но на Добруджа свѣ бода ще даруватъ.

Несъкрушимата вѣра въ правотата на дѣлот стократно увеличаваше тѣхния духъ и сили. И нѣ коя войска не е влизала въ бой съ такова великоопияние, както тръгнаха тия дивизии за победи и маршове въ Добруджа.

Рано сутринта, на 2-и септември 1916 год., 3-та българска армия, въ съставъ 60 дружини, 54 батальони и 24 ескадрона, съ неописуемъ ентусиазъмъ прѣмина границата. Като че отиваха тия храбреци на пиръ а не въ люти боеве — срещу десеторно по-много численъ противникъ, въ който скоро смъртта ги цалуне по геройскитѣ чела.

Жажда за мѣстъ обгаряше сърдцата на наши войници, когато виждаха, какъ ромънцитѣ, при сближението си опожаряваха тѣхнитѣ родни стрѣхи, избиваха беззащитното българско население и запалваха грамадитѣ купи снопове — трудътъ на тѣхнитѣ поробени братя и сестри.

Скоро предъ тѣхъ се показаха две настрѣхна. чудовища съ стотици стоманени уста — крепости Тутраканъ и Силистра.

Напраздно германския главнокомандующъ генералъ Макензенъ заповѣдваше една частъ отъ българскитѣ войски да се окопатъ и водятъ отбранителни действия въ Добруджа, а по-голѣмата частъ да настѣпятъ енергично къмъ Букурещъ.

Не! Ние не можемъ да се заровимъ предъ насъ на тия кокошкарѣ! Вие, стари генерале, познава

ли българския духъ и устремъ? Ние искаме за единъ мигъ да сринемъ крепоститѣ Тутраканъ и Силистра и следъ това да си премѣримъ силитѣ съ рускитѣ корпуси, които вече нагазватъ северна Добруда! Ние нещемъ германска тактика, ние ще ви покажемъ нашата мощъ и нашия вихъръ. Може би, мнозина ще изгоримъ въ него, но иначе нема да бждемъ вѣрни и преданни чада на нашата поробена Добруджа!“

Слуша стария генералъ, вижда той въ огнения погледъ на тия български синове сждбата на Добруджа решена, махва съ ржка и казва: „Така да бжде, атакувайтѣ по български. Да бжде благословено дѣлото ви!“

Споредъ планътъ за действия въ Добруджа, първитѣ такива трѣбваше да бждатъ насочени за завладяването на крепоститѣ Тутраканъ и Силистра, защото до като ромънцитѣ ги владѣятъ, не е възможно никакво настѣпление въ Добруджа. Така тѣ могатъ да прехвърлятъ всѣки моментъ сили на дѣсния брѣгъ на Дунава и да действуватъ въ гърба на нашитѣ войски, напреднали къмъ северна Добруджа.

Атаката на Тутраканската крепостъ бѣ решено да се извърши отъ 1-ва и 4-та дивизии, като едната бригада отъ първата дивизия бжде заслонъ откъмъ Силистра а една бригада отъ 6-та дивизия да бжде въ резервъ на атакующитѣ войски. Атаката да се предшества отъ мощна артилерийска подготовка, целяща разрушаването на фортоветѣ и теленитѣ мрежи.

Ромънитѣ бѣха изненадани отъ бързата поява на българитѣ предъ крепостта. Тѣ не можаха да разбератъ, какъ бѣха заобиколени и отъ кжде дойдоха толкова много български полкове, които се насочваха право къмъ крепостта, на която тѣ — ромънцитѣ, възлагаха толкова много надежди.

Денътъ 5 септемврий се зароди и първитѣ слънчеви лжчи цѣлунаха безкрайната равнина на родна Добруджа. Утренниятъ вѣтрецъ полѣхна и зашумолѣ високата царевица, въ която се бѣ скрила нашата пехота. А нѣкъде, не далечъ, се виеше спокойно сребърната лента на Дунавъ.

Точно въ 6 ч. и 30 м. се даде първия артилерийски изстрелъ, а следъ малко всички наши батареи започнаха своята победа пѣсенъ. Задимѣха и пламнаха фортоветѣ № 6, 7 и 8, върху които нашата артилерия съсредоточи своя разрушителенъ огънь. Тежкитѣ снаряди съ трясъци експлодираха и въ въздуха хвърчаха парчета стомана, буци прѣстъ и късове отъ раздробенъ бетонъ. Всичко около крепостта се задири, всичко се тресѣше и ехтѣше. Ромънската артилерия отговаряше съ яростна стрелба по цѣлия нашъ фронтъ. Градъ отъ снаряди и пушеци затъмниха небето надъ цѣлото бойно поле.

Въ тази нажежена атмосфера кипѣше духътъ и омразата. Денътъ на разплата съ ромънитѣ бѣ дошелъ и нетърпеливитѣ преславци и софийци не можаха да изчакатъ ефекта на нашата артилерия и преждевременно, като бѣсна хала, се хвърлиха напредъ съ безспирно движение, прескачайки паднали скжпи другари, съ погледи устремени въ крепостта, летѣха въ дивна забрава, до като стигнаха предударната позиция. Предъ тѣхъ е море отъ телени мрежи, вълчи ями, и засѣки. Куршумитѣ съскатъ, като отровни змии и вдигатъ облачета прахъ. Тукъ, на предударната позиция, нѣмаше спиране, а всички се втурнаха напредъ и съ ножици, съ брадви и съ ржце кжсаха телената мрежа и съ сжция неударжимъ устремъ, ржководени отъ едно чувство, което надминаваше всичко допустимо и възможно и което превръщаше всѣки войникъ въ гигантъ, се хвърлиха върху фортоветѣ. По тѣхъ закипѣва яростна

Одринъ е епогей не само на българския артилеристъ, но и на българския пехотинецъ. Тѣ двама въ тая велика епопея, показаха предъ цѣлъ свѣтъ България, въ всичкото ѝ величие, въздигнаха българина съ неговото национално съзнание, съ неговата любовъ за правдини, съ неговата безсмъртна военна слава, пожената въ епични борби. за свобода и народни идеали.

И други велики епопеи създаде нашия войникъ, които очудватъ съ стихийността си и поразяватъ съ своето величие. Една отъ тѣхъ е Тутраканската епопея — нашата гордостъ и слава.

Тутраканъ е единъ вихъръ, единъ голѣмъ ураганъ на подеъмъ и устремъ, една страшна стихия на духътъ въ нашия войникъ, за които не можеше, и не може да има пречки.

Когато ставаше ясно, че Ромъния ще се намѣси въ войната срещу насъ, съставътъ на 3-та българска армия бѣше постепенно засилванъ. Къмъ края на м-цъ августъ, 1916 год., на Добруджанската ни граница бѣха съсредоточени 1, 4 и 6 пехотни и конната ни дивизии.

Душитъ на нашитѣ войници пламтѣха отъ лудо желание за борба. Тия отъ 1-а и 6-а дивизии бѣха готови да литнатъ и съ най-голѣмо ожесточение да се разправятъ съ коварния врагъ, който презъ 1913 год., бѣ погазилъ тѣхнитѣ земи — Софийско и Вратчанско, и бѣ опозорилъ тѣхнитѣ семейни огнища. А 4-та дивизия, която се комплектуваше съ войници отъ Добруджа, не бѣ още влизала въ бой и бързаше да се подравни съ свойтѣ другарки, които бѣха вече покрили челата си съ слава въ боеветѣ въ Сърбия и Македония.

Войниците на тази дивизия бѣха родни чада на Добруджа, прокудени отъ нея и обидени, свили гнѣзда въ свободна България, близо до границата,

Отъ тука тѣ виждаха своитѣ златни ниви, виждаха тучнитѣ си ливади, на които пасѣха ваклитѣ имъ стада, до тѣхъ стигаше сподавания плачъ на измъчванитѣ отъ тирана скъпи рожби и писъкътъ на беззащитнитѣ имъ жени. Тогава мжка неизказана затерза тѣхнитѣ души . . . и заклѣха се, че ще дадѣтъ най-скъпото си благо, но на Добруджа свобода ще даруватъ.

Несъкрушимата вѣра въ правотата на дѣлото, стократно увеличаваше тѣхния духъ и сили. И никаква войска не е влизала въ бой съ такова велико опиянение, както трѣгнаха тия дивизии за победни маршове въ Добруджа.

Рано сутринта, на 2-и септември 1916 год., 3-та българска армия, въ съставъ 60 дружини, 54 батареи и 24 ескадрона, съ неописуемъ ентузиазъмъ премина границата. Като че отиваха тия храбреци на пиръ а не въ люти боеве — срещу десеторно по-многочисленъ противникъ, въ който скоро смъртта ще ги цалуне по геройскитѣ чела.

Жажда за мѣстъ обгаряше сърдцата на нашитѣ войници, когато виждаха, какъ ромънцитѣ, при отстъплението си опожаряваха тѣхнитѣ родни стрѣхи, избиваха беззащитното българско население и запалваха грамаднитѣ купи снопове — трудътъ на тѣхнитѣ поробени братя и сестри.

Скоро предъ тѣхъ се показаха две настрѣхнали чудовища съ стотици стоманени уста — крепоститѣ Тутраканъ и Силистра.

Напраздно германския главнокомандующъ генералъ Макензенъ заповѣдваше една частъ отъ българскитѣ войски да се окопаятъ и водятъ отбрателни действия въ Добруджа, а по-голѣмата частъ да настѣпятъ енергично къмъ Букурещъ.

Не! Ние не можемъ да се заровимъ предъ носа на тия кокошкар! Вие, стари генерале, познавате

ли българския духъ и устремъ? Ние искаме за единъ мигъ да сринемъ крепоститѣ Тутраканъ и Силистра и следъ това да си премѣримъ силитѣ съ рускитѣ корпуси, които вече нагазватъ северна Добруда! Ние нещемъ германска тактика, ние ще ви покажемъ нашата мощъ и нашия вихъръ. Може би, мнозина ще изгоримъ въ него, но иначе нема да бждемъ вѣрни и преданни чада на нашата поробена Добруджа!“

Слуша стария генералъ, вижда той въ огнения погледъ на тия български синове сждбата на Добруджа решена, махва съ ржка и казва: „Така да бжде, атакувайтѣ по български. Да бжде благословено дѣлото ви!“

Споредъ планътъ за действия въ Добруджа, първитѣ такива трѣбваше да бждатъ насочени за завладяването на крепоститѣ Тутраканъ и Силистра, защото до като ромънцитѣ ги владѣятъ, не е възможно никакво настѣпление въ Добруджа. Така тѣ могатъ да прехвърлятъ всѣки моментъ сили на дѣсния брѣгъ на Дунава и да действуватъ въ гърба на нашитѣ войски, напреднали къмъ северна Добруджа.

Атаката на Тутраканската крепостъ бѣ решено да се извърши отъ 1-ва и 4-та дивизии, като едната бригада отъ първата дивизия бжде заслонъ откъмъ Силистра а една бригада отъ 6-та дивизия да бжде въ резервъ на атакующитѣ войски. Атаката да се предшества отъ мощна артилерийска подготовка, целяща разрушаването на фортоветѣ и теленитѣ мрежи.

Ромънитѣ бѣха изненадани отъ бързата поява на българитѣ предъ крепостъта. Тѣ не можах да разбератъ, какъ бѣха заобиколени и отъ кжде дойдоха толкова много български полкове, които се насочваха право къмъ крепостъта, на която тѣ — ромънцитѣ, възлагаха толкова много надежди.

Денътъ 5 септемврий се зароди и първитѣ слънчеви лъчи цѣлунаха безкрайната равнина на родна Добруджа. Утренниятъ вѣтрецъ полъхна и зашумолѣ високата царевица, въ която се бѣ скрила нашата пехота. А нѣкъде, не далечъ, се виеше спокойно сребърната лента на Дунавъ.

Точно въ 6 ч. и 30 м. се даде първия артилерийски изстрелъ, а следъ малко всички наши батареи започнаха своята победа пѣсенъ. Задимѣха и пламнаха фортоветѣ № 6, 7 и 8, върху които нашата артилерия съсредоточи своя разрушителенъ огънь. Тежкитѣ снаряди съ трясъци експлодираха и въ въздуха хвърчаха парчета стомана, буци прѣстъ и късове отъ раздробенъ бетонъ. Всичко около крепостъта се задири, всичко се тресѣше и ехтѣше. Ромънската артилерия отговаряше съ яростна стрелба по цѣлия нашъ фронтъ. Градъ отъ снаряди и пушечи затѣмниха небето надъ цѣлото бойно поле.

Въ тази нажежена атмосфера кипѣше духътъ и омразата. Денътъ на разплата съ ромънитѣ бѣ дошелъ и нетърпеливитѣ преславци и софийци не можаха да изчакатъ ефекта на нашата артилерия и преждевременно, като бѣсна хала, се хвърлиха напредъ съ безспирно движение, прескачайки паднали скъпи другари, съ погледи устремени въ крепостъта, летѣха въ дивна забрава, до като стигнаха предударната позиция. Предъ тѣхъ е море отъ телени мрежи, вълчи ями, и засѣки. Куршумитѣ съскатъ, като отровни змии и вдигатъ облачета прахъ. Тукъ, на предударната позиция, нѣмаше спиране, а всички се втурнаха напредъ и съ ножици, съ брадви и съ ржце кжсаха телената мрежа и съ сжщия неудържимъ устремъ, ржководени отъ едно чувство, което надминаваше всичко допустимо и възможно и което превръщаше всѣки войникъ въ гигантъ, се хвърлиха върху фортоветѣ. По тѣхъ закипѣва яростна

борба съ ножа и приклада. Десет минути само следъ стѣпането на българския кракъ върху фортъ № 6—последниятъ издѣхна. Не следъ дълго време, падна въ български рѣце и фортъ № 5.

Съ падането на фортоветъ № 5 и 6, фортовия поясъ на крепостта бѣ скъсанъ. Съ вихренъ устремъ, съ страшния български ножъ, съ още по-страшното българско „ура“, бѣше извършенъ нечуванъ подвигъ, непознатъ въ военната история — два часа следъ почването на атаката да бждатъ превзети най-важнитъ и силни укрепления на една първокласна крепостъ!...

Ако тази безсмъртна атака може да бжде охарактеризирана съ едно понятие, то тя бѣше едно стихийно движение напредъ, безъ отдишъ и почивка, съпроводено съ мощно българско „ура“ въ което се долавя една увѣреностъ, която бѣше главния двигателъ на това стихийно движение напредъ.

До обѣдъ цѣлата фортова линия бѣ въ наши рѣце.

На другия день — 6 септемврий, бригадитъ съ същия устремъ атакуваха втората отбранителна линия на крепостта. Ударътъ бѣше толкова съкрушителенъ, че ромѣнскитъ войски не издържаха, обърнаха гърбъ и въ панически бѣгъ потърсиха спасение къмъ Дунава. Цѣлото пространство между втората отбранителна линия и града бѣше покрито съ тълпи отъ обезумѣли отъ страхъ ромѣнски войници, които бѣха захвърлили оржжието си и съприближаването на нашитъ части, падаха на колѣне и молеха за милостъ. Тѣхниятъ жалъкъ видъ накара нашитъ войници да ги отминатъ съ презрение. Тѣ обръщаха глави, като че ли не искаха да виждатъ това падение на здрави хора, които треперѣха обезумѣли отъ страхъ.

Но най-страшна бѣше гледката край р. Дунавъ. Тукъ, въ падината, до самия брѣгъ е мравунякъ отъ хора, подплашени коне, преобърнати орждия и ракли, пушки, разхвърляна амуниция... Една голѣма частъ захвърлили оржжието си, треперящи отъ страхъ, чакаха своята съдба, а други голи, или обличени, се хвърляха въ мѣтнитъ води, заловили се за дѣски, за бурета, търсѣха спасение къмъ другия брѣгъ, трети се катерѣха по шлеповетъ, пълнѣха понтонитъ и лодкитъ, претоварваха ги и падаха въ рѣката. Надъ водата се виждаха хиляди глави, като че е бостанъ отъ дини, а нѣкои вече бѣха удавени и обърнали коремъ нагоре. Дунавъ тихъ и невъзмутимъ, мъкне тия трупове и разнася ужаса отъ тѣхното поражение по цѣлия румѣнски брѣгъ.

А друга една маса, отъ около 30,000 румѣнски войници, съ честотинъ офицери, изплашена и покорна, сложила оржжието си, се предаваше заедно съ свойтъ сто и педесетъ орждия. Тази покорна маса не забрави при издѣхването на крепостта да избие около сто души невинни селяни българи, задържани да имъ работятъ съ колитъ си.

Стоманениятъ юмрукъ на българския войникъ уби духа на румѣнската армия и цѣлата крепостъ, като грамаденъ змей, лежеше окървавенъ съ разсѣпани люспи. Запаленитъ отъ нашитъ батареи бензинови и петролни резервуари при гр. Олтеница, вдигаха грамадни стълбове отъ черенъ димъ. Като че това бѣха грамадни жертвеници, които горѣха при погребението на цѣлъ единъ народъ, на неговитъ надежди, на неговитъ разбити мечти.

Следъ тази кървава разпра, градътъ бавно замираще. И започна се тогава друго тържество.

Надъ Тутраканъ прострѣ дѣсница Майката Родина и заликуваха мѣченицитъ, скрити досега въ дупки и зимници за да избѣгнатъ гнѣва на поражения не

приятел. Радостно биеха камбаните. И жени и деца съсълзи на очи и с радост посрещаха своите освободители и отрупваха гърдите им с много, много цветя. Тая сърдечна среща бѣ изразъ на ония святи чувства, които добруджанци изпитваха, като виждаха отново родната българска войска, която се отзова на тѣхния викъ. Широката българска душа изживѣваше дивните моменти на възторгъ, на взаимна обичъ, на опиянение. Сега можеше да се говори на звучната българска речъ, да се четатъ книжки съ бучичките на Св. Кирилъ и Методи, да се запѣ сладката българска пѣсенъ. Всичко мило, скъпо и родно се връщаше.

О, Боже, сънь ли бѣ това или действителностъ? Тутраканъ, тази модерна, усвършенствана крепостъ, опасана съ нѣколко реда окопи, телени мрежи, вълчи ями, засѣки, фугаси, да бжде превзета само за тридесетъ и шестъ часа отъ българските войски! А тѣ, съ загорѣли и сериозни лица, отминаватъ бързо на северъ, за да даруватъ свобода и на други българи. Испрачатъ ги хиляди благословии, испраща ги детското ура, испраща ги ликуваща душа на освободените добруджанци... и камбаните продължаватъ тържествено да биятъ.

Много кръвопролитни сражения, победоносно се изнѣсоха, много сияйни дати се записаха въ нашата военна история, но дѣлото при Тутраканъ, всѣкога възбужда гордостъ, умиление и възторгъ, както въ сърцата на участващите тамъ, така и въ сърцата на младите поколения, които ще обгарятъ душите си съ сжщата чистота на идеалите, за които се жертвуваха героите при Тутраканъ и на които ще сочи свещения дългъ къмъ Родината.

За да помогне на издѣхващата Тутраканска крепостъ, ромънското главно командване заповѣда на 19-та пех. дивизия да настѣпи отъ Добричъ къмъ

Тутраканъ, а на 9-та дивизия — да излѣзе отъ Силистренската крепостъ и атакуватъ заедно тилътъ на българските войски.

На 5 септемврий, разузнавателните разезди на конната ни дивизия, която имаше задача да охранява междината между Добричъ и Тутраканъ, донесоха, че силни неприятелски пехотни колони настѣпватъ отъ Добричъ къмъ Тутраканъ.

Не следъ много, въ вихровъ карьеръ се понасятъ по златните добруджански полета, крилатите ескадрони на легендарния генералъ Колевъ. Достигнали село Кочмаръ, биватъ посрещнати съ силенъ огънь отъ предната охрана на 19-а, пех. ромънска дивизия. Генералъ Колявъ решава съ нѣколко спешени ескадрони и съ 1/16 Ловченска дружина да заангажира противника по фронта, а съ конната маса да го обходи отъ северъ и атакува. Ловченци настѣпватъ енергично и притисватъ ромънската предна охрана, състояща се отъ две дружини, а конната батарея съ бързи и светкавечни урагани коси ромънските вериги. Въ сжщото време гвардейския и първи коненъ полкове, като тигри дебнатъ ромънците и сж готови всѣки моментъ да се нахвърлятъ върху имъ.

Назрѣва решителниятъ моментъ за конна атака. Ето че се чуватъ тржбни кавалерийски сигнали „атака“, отъ които косите човѣку се изправятъ и цѣлъ настрѣхва. Като молнии блѣсватъ сабитѣ. Гвардейскиятъ и първи коненъ полкъ, съ коне потънали въ пѣна и съ яростенъ викъ „ура“ се понасятъ въ вихрена атака. Следъ нѣколко мига само, ескадроните се впиватъ въ живата ромънска маса. Чува се само прѣхтенето на конете и свистенето на сабитѣ. Удърътъ е толкова страшенъ, че следъ половинъ часова саблена сечъ, отъ ромънските две дружини не остава ни единъ човѣкъ.

Въ това време главните сили на 19-а ромънска дивизия наблюдават гибелта на своята предна охрана и не имъ се притичватъ на помощъ, а решаватъ да избѣгнатъ страшния ударъ на българската сабя, като отстъпятъ къмъ Добричъ. Но генералъ Колевъ зорко следи ромънскитъ главни сили и схващайки удобния моментъ, хвърля срещу тяхъ 6-й коненъ полкъ въ конна атака. Полкътъ, като хала се носи напредъ и скоро се връзва въ обезумѣлата и отстъпваща ромънска колона. Последната бързо се разстройва и се втурва въ паническо бѣгство къмъ Добричъ. Нощниятъ мракъ попречва да се преследва разбития врагъ, който още презъ нощта, бързо отстъпва далечъ на северъ, за да разкаже на своитъ сънародници за позора си при село Кочмаръ и за острието на българската сабя.

А българския конникъ до где свѣтъ свѣтува, достойно ще носи на челото си свѣтлата и неугасваща звезда — победата при с. Кочмаръ.

При с. Сарсънларъ, 41 и 42 пех. полкове се хвърлиха въ атака срещу идващата отъ Силистра 19-а ромънска дивизия. Ударътъ бѣ толкова бързъ, силенъ и неочакванъ, че ромънцитъ скоро обърнаха гърбъ, гонени съ громко ура отъ пехотата. А когато 9-й коненъ полкъ се появи въ близостъ на шосето и обстреля съ картеченъ огънь бѣгащата колона, невъобразима паника се разпрострѣ по цѣлата ѝ дължина. Орждия, кола, хора се понесоха въ лудъ бѣгъ на северъ и въ страха си не се спрѣха въ Силистра, а напуснаха крепостта, като изоставиха орждията си тамъ. Така, този гарнизонъ не само че непомогна на Тутраканския, но загуби и своята крепостъ.

Благодарение на блѣстящитъ действия на 42 и 43 полкове и конната дивизия, българскитъ части атакующи крепостта, бѣха спасени отъ единъ си-

ленъ противникъ, който се готвѣше да имъ нанесе ударъ въ гърба.

Въ тия боеве нашитъ кавалеристи — пламенни български момци, предвождани умѣло, насочвани правилно, тласкани вихрово, отъ достойни началници, срещу многоброенъ неприятелъ, на бранъ, на кръвополитна сечъ, на смъртъ или победа, предвождани отъ орела — командиръ, отъ тоя честенъ и скромненъ служителъ на Престола и Отечеството, който никога не чувстваше колебание въ опасността, а умѣеше да я обърне въ блѣстяща победа, тия славни момци написаха съ остриетата на своитъ сабли славни страници въ военната ни история.

Следъ успѣхитъ при Тутраканъ, Кочмаръ и Добричъ, нашата 3-а армия продължи победното си шествие къмъ северна Добруджа.

Достигнала не далечъ отъ Кюстенджа, румънцитъ решиха да унищожатъ тая наша армия, като преминатъ дунава между Русе и Тутраканъ и се явятъ въ гърба ѝ.

Презъ нощта, срещу 1 октомврий, румънцитъ прехвърлиха на дѣсния брѣгъ на Дунава при с. Рахово, две свои дивизии (10-та и 11-та).

Презъ сжщата тая нощъ, 1 дружина отъ пети маршеви полкъ, все отъ тракиици събрана, пжтуваше отъ Русе за Тутраканъ. Призори, разузнавателнитъ ѝ патрули забелѣзаха, че брѣга на Дунава, при с. Рахово, е почернѣлъ отъ войски. Старитъ опълченци, ковали свободата на Родината при Шипка, при Ст. Загора, при Шейново, покрили челата си съ слава при Сливница, творцитъ на Одринската епопея, не трепнаха. Съ възторжена вѣра въ успѣха, командирътъ на дружината прочете въ погледа на тия добродушни старци, въ тия испитани български войници, готовностъ за саможертва, но трета армия отъ унищожение да спасятъ. Въ това ги калиха

сѣнкитѣ на ония хиляда и петстотинѣ тѣхни другари, сложили коститѣ си преди нѣколко дена при Тутраканѣ. Предѣ тѣхнитѣ духове дадоха тѣ клетва, че ще последватъ примѣра имъ, но не ще позволятъ на ромѣнскитѣ пълчища, да погаятъ светостѣта на тѣхнитѣ гробове и въ грѣбъ да ударятъ живитѣ имъ другари.

И записаха съ кръвѣта си въ скрижалитѣ на бѣлгарското племе, следната велика страница на себеотрицание, каквато история и на най-великия народъ не е отбелязвала:

„На 1 и 2 октомврий 1916 година при с. Рахово, 1-а дружина отъ пети маршеви полкъ съ непоколебима упоритостъ отстоя стихийнитѣ атаки на 10-а и 11-та ромѣнски дивизии, съкруши тѣхния нападателенъ духъ, принуди ги въ паническо бѣгство да прехвърлятъ рѣка Дунавъ и застави ромѣнското главно командуване да се откаже отъ своята операция да удари въ грѣбъ трета бѣлгарска армия и я унищожи“.

Въ тѣзи двудневни боеве при с. Рахово, между една бѣлгарска опълченска дружина и две ромѣнски дивизии, бѣлгарскиятъ войникъ отново доказа, че когато брани скъпата родна земя, той е великъ по духъ и упоритостъ.

О, златни добруджански поля, вие бѣхте нѣми свидетели на величавия бѣлгарски духъ, вие бѣхте обилно напоени съ скъпа бѣлгарска кръвь, вие бѣхте оглушени отъ трѣсъка на хиляди, хиляди снаряди.

О, скъпъ добруджански край, ще дойдатъ щастливи, свободни и тихи дни, когато младѣ овчарѣ вакло стадо ще води изъ твойтѣ дипли и джбрави, огласявани отъ медения гласъ на звънци и волни пѣсни, тогава прошепни, о скъпъ земенъ рай, прошепни овчарю, за тоя бѣлгарски синъ, когото видя

тукъ, какъ великъ бѣ той въ вихѣра на боя и нека съ медения си кавалъ, овчарѣтъ да засвири за минали дни, стихийни дни, за дни победни и величави, въ които бѣлгаринѣтъ се прослави.

А ти бѣли Дунавѣ, когато въ лунна нощъ излѣзатъ русалки изъ твоитѣ утихнали води, спомни имъ за падналитѣ при Тутраканѣ, при Кочмарѣ, при Добричѣ и Рахово . . . Русалки, летнете съ бѣли лилии и кокичета, тамъ при хилядитѣ безкрѣсни гробове и ги окичете съ цвѣта . . . А когато изъ гробоветѣ излѣзнатъ падналитѣ да ви благодарятъ, прегърнете ги, изтрийте съ вашитѣ коси кръвѣта по тѣхнитѣ рани, а засѣхналитѣ и напукани устни съ цѣлувки покрийте . . . А после, после вихренъ танецъ разлюлейте тамъ, гдето смъртта е играла и нека вашия кръшенъ смѣхъ, вашитѣ звънливи волни пѣсни стигнатъ до тия съ чернитѣ забратки и нека презъ нощѣта, когато кандилце мѣждѣ да чуватъ вашитѣ пѣсни и сълзи да се отронятъ по бледитѣ имъ лица, сълзи на утѣха, сълзи по тия, които никога не умиратъ. . . .

Следъ като нашата трета армия нанесе за нѣколко дена съкрушителни удари върху ромѣнцитѣ въ Добруджа, тѣхното главно командване нададе отчаяни викове за помощъ.

За да облекчи тежкото имъ положение, съглашенското командване решава незабавно да почне изпълнението на подготвяваната отъ по-рано офанзива въ Македония, срещу дѣсното крило на първа бѣлгарска армия, която всѣки день заплашваше базата имъ — гр. Солунъ, като завладѣягъ най-напредъ Мала-Нидже планина съ масива Каймакъ-Чаланъ, следъ което да се спуснатъ къмъ Битолското поле.

За изпълнението на тази задача, съсрѣдоточиха тѣ 6 сръбски дивизии, многобройна тежка артиле-

рия, минохвъргачки и много влакове снаряди, срещу нашите 3-а и 8-а дивизии, заели позиции по Мала-Нидже планина и Кожухъ планина.

На 12 Септемврий (1916 год.), противниковата тежка артилерия започва съ своя унищожителен огън да засипва слабо укрепените наши позиции. И отъ тоя день се започна прелюдията на оная трагедия въ последната война, която нѣма равна на себе си. Тя започна въ мъгли, дъждове и студъ, съ едно нечувано ожесточение, което не можа да сломи упоритостта на българина.

До 23 септемврий, неприятелският артилерийски огън не стихна. Всички негови атаки пропаднаха.

Сутринята, на 23 септемврий, сръбската Дринска дивизия, подкрепена отъ 50 тежки батареи, настъпи енергично срещу Каймакъ-Чаланъ, който се отбраняваше отъ 11 пех. Сливенски полкъ и по една дружина отъ 43, 64 и 56 полкове, крайно разредени отъ водените до сега боеве.

Съ яростни атаки, повтаряни много пѣти, сърби-тѣ успѣватъ да достигнатъ на 150 крачки предъ нашата позиция. Отъ тукъ, въ продължение на десетъ денонощия, цѣлата Дринска дивизия предприема ожесточени атаки срещу защитниците на Каймакъ-Чаланъ.

Всѣка своя атака тѣ подготвяха съ силенъ артилерийски огънъ. Разнокалибрените имъ батареи, които обхващаха въ полукръгъ грамадния масивъ, ревяха като гладни звѣрове. Минохвъргачки настанени по ребрата на гиганта, изпращаха по челото му страшни разрушения. Адски огънъ кипи на Каймакъ-Чаланъ! Нищо не се вижда, окопи, ходове, батареи, всичко е потънало въ димъ, въ който проблѣсватъ яростни свѣтканици. Черни като катранъ облаци се носятъ навсѣкжде по върха. Снаряди и мини, бомби и картечници пѣятъ адската пѣсенъ на

смъртта и разрушението. Защитниците потънали въ този кипящъ адъ, свити въ плитки окопчета, или всрѣдъ опушените скали, отстояваха съ упоритостъ и твърдостъ на тази неудържима неприятелска яростъ.

Обстрелвани денонощно съ 50 тежки батареи, защитниците все по-вече и по-вече се стопяваха. Останалите живи борци проявяваха чудеса отъ храбростъ.

Съ отчаяни бомбови и ржкопашни контръ-атаки на нож, тѣ бранѣха геройски позициите си.

Въпрѣки изтощението отъ боевете, отъ преживените ужаси, отъ денонощно бдение, брулени отъ вѣтъра, сковани отъ студъ, въпреки страшните сцени на смъртъ, безмилостно късаща тѣлата на тѣхните скъпи другари, духътъ на борците не отпадна. Напротивъ, въ всѣки новъ ужасъ, тѣ все по-вече каляваха своятъ духъ и своята упоритостъ.

Къмъ втората половина на м. септемврий, на върхътъ настана непоносима зима. И тогава започнаха да се редуваатъ по Каймакъ-Чаланъ зимната стихия съ адската артилерийска кананада. Синовете на родния Балканъ трѣбваше съ две стихии да се борятъ. Но тѣ бѣха решили, дори и други неизвестни още стихии да изпрати преизподнята и ги трѣсне надъ върха, съ твърдостъ да ги понесатъ. Тѣ живѣеха съ твърдата и непоколебима вѣра — когато загине последния борецъ, само тогава врагътъ ще завладѣе върха заедно съ труповѣ имъ.

Нито топлите дрехи, нито раздуханите и разпилявани отъ вѣтровете вѣглища изъ окопите можеха да сгрѣятъ нѣкого. Лудите вихри, като челичени остриета промушваха изтощените тѣла на борците. Цѣли посинѣли отъ студъ, съ почти парализирани ръце и крака, съ погледи мѣтни отъ безсъние и прекомерно напрежение, сливенци бѣха. . .

1545/11

О, Родино, има ли нѣщо по-свето отъ тебе?

Повечето сж избити и разпокъсани отъ снаряжитѣ заравяни и отново разравяни отъ тѣхъ, други, кат сѣнки се движатъ изъ окопитѣ и отъ време на време викатъ „снаряди, бомби и патрони носете, другари, тѣ сж нашата упора и надежда“. . . И млъватъ прескачайки труповѣтѣ на своитѣ другари млъкватъ за да не смутятъ покоя на светцитѣ.

Отъ день на день огньтъ все повече и повече с усилваше. Небето, като че ли бѣ отворило всички врати на ада и отъ тамъ валѣше желѣзенъ огненъ градъ, рушеше окопи, заслони, прикрития, изригваш голѣми черни гайзери димъ, изпълненъ съ летящ камъни и желѣзо. Отъ десетки, десетки километри отъ далечнитѣ простори на Македония се виждаш какъ гори единъ връхъ, запаленъ отъ злобата на единъ врагъ съюзилъ се съ десетки народи, да лечни и незнайни, дошли тукъ да коватъ веригитѣ на робството на скъпѣ бащинѣ кжтъ. Купища твърди каменни скали се запалватъ и горятъ. А всрѣдъ тѣхъ горятъ чадата на нашиятъ народъ, вината на когото е, че е дрѣзналъ да прибере брата си подъ единъ покривъ.

Нашата артилерия е окончателно сподавена. Пушкитѣ или замръзнали отъ студа или затикнати отъ силната стрелба, или сж безъ хора. Каймакъ-Чаланъ вече агонизира и още малко ще бжд въ неприятелски ржце. Ето първитѣ вражи редов минаватъ теленитѣ мрежи. „Идатъ“ извика нѣкой става чудо. Ранени и засипани войници, агонизирещи, за моментъ се повдигатъ, докопаватъ пушкитѣ и стрелятъ съ последни сили, докато изтреперятъ за последенъ път и издѣхнатъ. Врагътъ отново повърнатъ назадъ и прикованъ къмъ земята.

Десетъ дена следъ това, Каймакъ-Чаланъ бѣ все още нашъ. Цѣли десетъ дена още живѣ Каймакъ

Чаланъ. Цѣли десетъ дена още мъртавецитѣ бранѣха съ духътъ си нашата Голгота. И умрѣ крепостъта на десетия день, (2. X.), следъ като у нея всичко бѣ мъртво. Заринати въ окопитѣ, спѣха непробуденъ сънъ упорититѣ и самоотвержени защитници на Каймакъ-Чаланъ. Задъ него, около орждията, спѣше, непробудена тѣхната вѣрна прислуга.

Противникътъ бѣ вече господаръ на Каймакъ-Чаланъ.

Падна връхътъ на толкова кръвъ и испитания нечовѣшки.

Падна обвития въ вѣчни мъгли връхъ, на който въ продължение на 60 дни, се изкачваха хиляди негови защитници, напоиха мрачитѣ му канари съ кръвта си, покриха ги съ труповѣтѣ си, но догдето не изпълниха заповѣдта да измрѣтъ до единъ, не позволиха на противника да го завладѣе.

Отъ хилядитѣ борци на върха, слѣзнаха само нѣколцина и то, съ едно душевно състояние, далечъ отъ нормалното.

На Каймакъ-Чаланъ сж написани най-свѣтлиѣ страници на висока преданостъ на дълга къмъ Родината. Върхътъ бе свидетелъ на храбростъ, на упоритостъ, на себеотрицание, минаващи предѣлитѣ на възможното и допустимото.

При спомена за тебъ, кое българско сърдце не трепва, о, Каймакъ-чаланъ, свещена българска Голгота, по-света, по-страшна и по-велика отъ библейската Голгота? И днесъ се вижда по тебе, презъ облаци, кръвъ и димъ, блуждаеща и плаха, сѣнката на Магдалина, на българската майка, сѣнката се вижда, и до нея сѣнката на нейния синъ — българскиятъ войнъ. А вечеръ, щомъ мракътъ разтлѣ мекитѣ си дипли по свещения връхъ на Каймакъ-Чаланъ, мѣрка се сѣнката на българския войнъ, на мъртва стража застанала тамъ. Спокоенъ и гордъ,

погледът му се губи нѣкжде на северъ, къмъ Прелепъ и Бабуна. И чака, чака насъ, живата стража на нашата Родина да спасимъ отъ поругания сещената паметъ на светцитѣ—герои, станали тамъ. тамъ на нашата Голгота.

Следъ падането на Каймакъ-Чаланъ, 8-а дивизия зае за отбрана линията с. Кенали—завоя на р. Черн Тукъ българскиятъ войникъ отново зачуди свѣта с своята упоритостъ.

При Кенали, въ продължение на 42 дена, бѣснѣхъ атаки на сърбитѣ подкрепени отъ французи и чернокожи, се разбиваха въ израненитѣ гърди на защитниците и свищовци, като въ стоманенъ вълноломъ.

Цели 42 дена, двадесетъ тежки неприятелски батареи обсипваха съ стоманенъ дъждъ позициитѣ при Кенали. Нѣмаше мѣсто неизорано — всичко бѣ почернѣло отъ гранатни ями. Облаци димъ затъмнихъ небето и всичко потъна въ непрогледенъ мракъ. Отдѣлни гърмежи не се чуватъ, а всичко се е слѣл въ единъ адски ревъ.

Този четиридесетъ и два дневенъ адъ не смутѣ духа и не разстрои опнатитѣ до болка нерви на защитницитѣ. Напротивъ, тѣ каляваха въ тоя ужасъ своя духъ и затвърдиха вѣрата въ успѣха на отбраната.

Въ продължение на 42 дена, по нѣколко пѣтъ на день, противникътъ атакуваше. Атакитѣ му бѣхъ една отъ друга по-ожесточени, по-бѣсни и по-кърваво отбивани. Ето една картина, пѣстваряща се при отбиването на всички атаки,

Цѣлото поле предъ позицията е посивѣло отъ неприятелски вериги, които настѣпватъ подъ прикритието на своята артилерия, която се мъчи да унищожи спокойнитѣ и самонадејни защитници. „Идатъ“ извивка задущенъ отъ барутенъ димъ, наблюдатели. За мигъ изкачатъ отъ окопитѣ не хора а сѣнки и

светци—мжченици и заставаатъ съ открити гърди срещу лавата и желѣзото. Ужасенъ, противникътъ се сковава при вида на тия вѣрни на земята си български синове. Сухи, бледи, неомити и брадясали лица, придобили цвѣтътъ на земята, всрѣдъ която сж живѣли и борили. Дълги и разрошени коси се подаватъ изъ мазнитѣ и скжсани фуражки. Калнитѣ и надупчени шинели сж напоени съ кръвъ. Очитѣ имъ сж цѣклени, устата имъ сж разкиривени отъ виковете, закани и проклетия. Костеливитѣ имъ ржце здраво стискатъ пушкитѣ отъ ножеветѣ на които капе топла още вражеска кръвъ. Щѣпа защитници се хвърлятъ „на ножъ“ и се почва борба на животъ и смъртъ — страшна и ужасна. Тукъ е единъ срещу трима, двамата поваля, раненъ е, но успѣва да забие ножа въ гърдитѣ на трети и пада бездушенъ до него. Тамъ санитаръ оставилъ превръзването на раненъ, хваналъ съ една ржка за гушата французинъ а съ другата го бие по главата съ бомба, защото незнае какъ да я възпламени. Трети захвърлилъ счупена пушка, забилъ нокти въ лицето на двама чернокожи — мъчи се да ги завали. Останалитѣ живи чернокожи бързатъ да хвърлятъ оржието си, вдигатъ ржце нагоре и молятъ за милостъ...

Окопитѣ сж очистени. Победата е наша.

Денътъ бавно замира за да започне новъ животъ по позициитѣ на Кенали. Изморени и изтощени отъ боеветѣ презъ деня, борцитѣ взематъ кирки и лопати и се залавятъ да поправятъ разрушеното презъ деня. Пионеритѣ, тия скромни борци и тѣ дадоха своята данъ предъ олтаря на Родината. Тая данъ дадоха тѣ не толкова съ бомби и пушки а съ непрекъснатъ денонощенъ трудъ, съпроводенъ съ същия рискъ, както и боицитѣ отъ първитѣ окопи.

Тѣ копаяха галерии и наблюдателни пунктове, приготвяваха ездачи отъ бодлива тель, а вечеръ, щомъ

нощта разперваше своите черни криле, като тя на процесия се нареждаха и съ изработеното пс маха по пжтеките за окопитѣ. Тукъ, въ най-предни окопи почваха своята опасна работа, да нарежда ездачите, да плетѣтъ нови телени мрежи, за да мо: врагѣтъ поне нѣколко секунди да бже спрентъ, вре достатъчно да изкочатъ защитниците отъ свой галерии. И това бѣ всѣка нощъ. . .

Презъ една отъ тия нощи на борба, една стр отъ бодростъ се влѣ въ душите на борците при К нали. На 9 октомврий, привечеръ, двама офицери коне съ единъ коненъ оридинарецъ, измокрани изкаляни, галопираха по мочурливия пжтъ къмъ К налските позиции. Гранати често прелитаха над главите имъ и близо до тѣхъ вдигаха гейзери о прѣстъ и вода. Голѣма бѣ радостта на всички, к гато въ единъ отъ тия конници, видѣха тѣ своя е ренъ боеенъ другаръ, Н. Ц. В. Престолонаследникъ който бѣше натоваренъ отъ Августейшия си бац Н. В. Царя лично да благодари на доблестните : щитници при Кенали, за героичната имъ и безподоб упоритостъ въ тия боеве и за великата имъ любои и преданностъ къмъ Родината.

Войниците съ възтрогъ се тълпѣха около св любимъ боеенъ другаръ, взираха се въ неговия спок енъ погледъ и отъ него искаха да почерпятъ и р достъ и утеха и надежда.

Той обходи окопитѣ, възхити войниците съ се ето безстрашие презъ време на боеветѣ и съ непр нудено държание спрѣмо тѣхъ, осведоми се за ст тоянието на частитѣ, за храната и духътъ имъ.

И напустна позициите, като отнесе съ себе си в рата, че борците при Кенали сж оредѣли, физическ изтощени, но великани сж по духъ и нѣма да пу нать врага нито крачка напредъ.

Дойранъ — 22 септемврий 1918 година.

Англичанитѣ, съ своите четири дивизии, подкре пени отъ 2 гръцки дивизии и отъ цѣлата си лека и тежка артилерия, на 16 септемврий почнаха под готовката на атаката срещу 9 а Плѣвенска дивизия, заела позиция при Дойранското езеро. Тази позиция бѣше отлично укрепена. Имаше две линии окопи, предъ тѣхъ предна позиция, застави и др. Задъ окопитѣ бѣха построени много и солидни скривалища, а предъ тѣхъ, широки и добри телени мрежи. Съобщителните срѣдства бѣха въ много добро състояние. Снабдяването съ бойни припаси и евакуирането на ранените бѣше добре осигурено. Срѣдствата за борба съ отровните задушливи газове бѣха напълно провѣрени и всички подготвени да ги използватъ.

Защитниците на Дойранските позиции всѣкидневно изпитваха тормоза на разточителната английска артилерия, но тѣхниятъ духъ бѣ високъ, тѣ бѣха най-съзнателните и твърди борци, и най-надеждната упора на Отецеството.

Въ ранното утро на 16 септемврий, земята започна да се тресе отъ тежкия артилерийски огънь. Надъ езерото се бѣше настлалъ гжстъ облакъ отъ прахъ и димъ. Всички пжтища и пжтеки се обстрелваха и позицията доби страшенъ видъ.

Въ изпълнение заповѣдта за бойната готовностъ, подръжките бързаха привечеръ да заематъ бойните си мѣста.

Настъпваха върховни моменти, които изискваха високо напрежение, твърдостъ на духа и велико самопожертвование. Всички съзнаваха величието на момента и съ самоувереностъ, която лѣхаше отъ обгорѣлитѣ имъ отъ слънце и вѣтъръ лица, съ твърда и смѣла крачка бързаха къмъ окопитѣ си. Каските имъ, тракащите бомби по пояситѣ имъ, хлопотѣтъ

на кутиитъ съ газови маски, гръмкото „ура“, което се сливаше съ грохота на боя, всичко това, при вечерниятъ здрачъ, придаваше на цѣлата позиция нѣщо величествено и будѣше въ душата надежда за победа.

Тоя день — 16 септемврий, англичанитъ бѣха изстреляли 80,000 тежки снаряди, Много окопи бѣха сринати, теленитъ мрежи разхвърляни, ходоветъ затрупани, но галериитъ бѣха здрави и въ тѣхъ защитницитъ запазени, бодри. А отъ полунощъ, на 17-й срещу 18-и септемврий, английската артилерия започна да засипва Дойранската позиция и съ газови снаряди, отровниятъ димъ на които пълпѣше по скатоветъ, навлизаше въ окопитъ, изпълваше галериитъ и се събираше въ най-низкитъ мѣста. Отъ тоя моментъ всички бойци започнаха да действуватъ само съ поставени маски.

Англичанитъ помислиха, че защитницитъ отъ тия тежки снаряди и облаци газъ сж унищожени и ще могатъ лесно и безнаказано да завладѣятъ позициитъ ни. Подобно газово нападение се очакваше, но имаше нѣщо по-силно отъ отровния газъ. Това бѣ подготовката на частитъ, разпоредителността на началницитъ, беззаветната храбростъ на всички бойци и тѣхното непоколебимо решение въ никакъвъ случай да не дадатъ на враговетъ строената и оросена съ собствената имъ кръвъ позиция.

И тогава хвърлиха англичанитъ своитъ дивизии, подкрепени отъ гърцитъ въ атака, но щомъ тѣхнитъ първи линии бѣха забележани, засвѣткаха червенитъ ракети и нашата артилерия автоматически даде своя най-силенъ преграденъ огънь, защитницитъ излѣзюха отъ галериитъ и заеха мѣстата си по разрушенитъ окопи. Въпреки силниятъ огънь, който имъ нанасяше страшни загуби, грамаднитъ неприятелски сили достигнаха главната позиция. Тукъ, обаче, подрѣжкитъ навреме се намѣсиха и съ редъ вих-

рови контръ-атаки отблъснаха упорития врагъ. Цѣли грамади отъ английски и гръцки трупове се търкаляха предъ нашитъ позиции. Остатѣцитъ отъ дивизиитъ на признатия отъ цѣлъ свѣтъ по своята упоритостъ народъ, смазани и преследвани съ огънь, се спуснаха въ бѣгство назадъ. Тѣ никога не сж допускали, че една шепа български войници, ще се осмѣлятъ да му оспорватъ това първенство. И разбраха, че българския войникъ, когато защитава свещенната родна земя, той е ненадминатъ по своята упоритостъ и самоотверженостъ. И сега, когато гордитъ англичани си спомнятъ за дойранскитъ боеве навѣрно благовеятъ предъ името „български войникъ“.

Рано сутринта на 19 септемврий, нови газови облаци залѣха Дойранскитъ позиции. Модерната английска артилерия поднови ожесточената си стрелба. Повече отъ 350,000 снаряда бѣха изстреляни тоя день, отъ които теленитъ мрежи и окопитъ бѣха превърнати въ купища отъ развалини. Непрекжнатиятъ адски трѣсъкъ отъ прѣсканията на снарядитъ, заедно съ разкъсването на теленитъ мрежи, разкъсваше до болезненостъ нервитъ на защитницитъ, намѣрили закритие въ дълбокитъ галерии. Въздухътъ бѣ наситенъ съ димъ, прахъ и прѣстъ отъ непрестаннитъ гейзери, които издигаха грамадни стълбове отъ земя и даваха видъ, че земята е въ пълень кипѣжъ. Отъ всичко това, въздухътъ бѣ станалъ непрозраченъ и затрудняваше дишането и спираше зоркия погледъ на наблюдателитъ.

И когато помислиха англичанитъ, че тѣхнитъ унищожителни срѣдства сж извършили своето действие, че едни отъ защитницитъ сж погребани въ развалинитъ на своитъ окопи, други разкъсани отъ желѣзния градъ на снарядитъ, трети задушени отъ отровнитъ газове, тогава хвърлиха въ нова атака

нови грамадни маси отъ тѣхни и грѣцки дивизии. Не благодарение на дълбокиѣ и солидно направени галерии, тѣ не успѣха да унищожатъ нито борцитѣ нито да сломятъ тѣхния борчески духъ. Отъ редника до генерала, всички бѣха обладани само отъ една мисль — да не допуснатъ врага. И заредиха се тогава нови чудовни подвизи. . .

Следъ първитѣ си несполучливи атаки, потресени съ грамадниѣ си жертви и изненадани отъ неочакваната за тѣхъ упоритостъ на българския войникъ, тѣ потърсиха въ пълнитѣ си съ ромъ манерки последното срѣдство, което трѣбваше да имъ даде новъ куражъ и нова вѣра. Тогава гжститѣ и упоени съ ромъ маси, отново почнаха да заливатъ нашата позиция и се втурнаха напредъ съ едно равнодушие къмъ смъртъта, за да набележатъ за последенъ пътъ своитѣ следи съ безбройнитѣ си трупове.

Повече отъ 11,000 неприятелски трупа се валяха презъ Дойранскитѣ позиции. А тѣзи трупове бѣха много повече отколкото броя на защитницитѣ, но 9-а дивизия понесла въ продължение на два дни ефекта на 1000 вагона тежки снаряди, загубила повече отъ 20% отъ състава си, останала гезъ бойни припаси, не може да преследва врага!

На 19 септемврий, следъ обѣдъ, боятъ затихваше. Стихиитѣ бѣха замлъкнали. По връхъ „Джбъ“, — главната позиция, властвуваше вѣчния покой, надъ хилядитѣ до вчера живи борци, отъ дветѣ страни. Преди още залезъ слънце да обагри въ своя пурпуръ небето, цѣлата Дойранска позиция бѣ вече обагрена отъ обилно пролѣтатата кръвъ. Следъ затихналитѣ адски гърмежи и бучения, настъпилата мъртва тишина идваше да допълни картината на страшнитѣ разрушения.

Вечерниятъ вѣгъръ ту полѣхваше леко, като че ли галѣше изморенитѣ и зашеметени лица на борцитѣ, ту изведнѣжъ тамъ, отъ горе, отъ възбогъ,

гдето се издигаше мрачния връхъ „Джбъ“, силно се извиваше и като че ли въ него, сподавенъ смѣхъ се долавяше. Може би връхъ „Джбъ“ се надсмиваше и смѣеше надъ сразенитѣ англичани. Но той не се надсмиваше надъ тѣхната храбростъ, защото тѣ дадоха доказателства, като храбри между най-храбритѣ. Той не можеше да се надсмива и надъ безбройнитѣ жертви, защото неговото царствено величие не позволяваше това, а имъ се поклони като изпрати вечерника, за да ги помилва вмѣсто майчина ржка. Той имъ се надсмиваше само заради непросимата имъ заблуда. Когато излѣзоха за борба срещу неговитѣ родни защитници, англичанитѣ смѣтаха, че съ безбройнитѣ си унищожителни срѣдства, съ грамадното си числено превъзходство, съ качеството си на великъ и упоритъ народъ, сж осигурили победата си.

Тѣ вѣрваха, че ще се борятъ съ хора, но тамъ именно е заблудата имъ, защото това не бѣха обикновенни, простосмъртни хора, дошли отъ далечъ презъ морета и планини въ чужда земя, а това бѣха великани по духъ, бранейки скъпата си родна земя.

Презъ това време, когато 9-а Плѣвенска дивизия успѣшно отбиваше атакитѣ на англичанитѣ и записа най-свѣтлитѣ страници въ историята на българското войнство, тамъ на Добро поле, съглашенцитѣ съ 6 пехотни и 1 конна сръбски дивизии, 2 французки дивизии и грамадно количество артилерии, атакуваха нашитѣ 2-а и 3-а дивизии, заели фронтъ 90 клм. Последнитѣ цѣль день отчаяно отблъскваха бѣснитѣ атаки на противника, като му нанасяха страшни загуби. Обаче все по-нови и по-прѣсни вълни заливаха разреденитѣ защитници, и тѣ съ ножъ се мжчиха да се спасятъ отъ обсаждане. За да не паднатъ въ пленъ тѣ отстъпиха.

Мнозина сега хвърлят тежки обвинения върху бойците от тия две наши дивизии. Обвиняват ги въ неустойка, въ липса на търпение, но не сж прави. Тъ се биха до тогава, докато изчерпиха до капка своя духъ и сили, а изчерпиха ги защото въ продължение на цъли три години, не знаеха тъ отидъ и почивка, а бъха винаги въ окопа, защото нъмаше кой да ги смъни. Боси, голи и гладни, тъ се сломиха. Така изтощени физически, срещу десеторно по-многочислениа противникъ, тия две наши дивизии отстжпиха.

Пробиватъ ежедневно ставаше по-голъмъ и по-голъмъ, докато стана застрашителенъ за съседнитъ части, защото противника се явяваше вече въ тѣх-ния тилъ.

Нашето главно командване заповѣда общо отстжпление.

Фаталниятъ край на една героична борба дойде.

Били въ обятията на смъртта години подредъ, готови да се жертвуватъ до край, тъ съ неисканана мжка напустнаха свещенитъ си окопи. И плаха тогава светитъ чеда на нещастна България.

Нашето правителство бързаше да сключи примирие съ Съглашението. Последното се съгласи при условие, че всички наши части намиращи се на западъ отъ Скопския меридианъ, ще останатъ въ заложничество до окончателното подписване на мира.

Главното ни командване и правителството решиа да пожертвуватъ тия войски въ заложничество, за да се сключи примирieto и да не се даде възможностъ на противника да нахлуе въ нашитъ земи. Тия войски бъха героитъ отъ Тутраканъ, 1, 6 и 11-а дивизии.

Запазили своя войнишки моралъ, въодушевени отъ дълга си къмъ Родината и отъ вѣрата, която българския народъ има въ тѣхъ, вѣрни на клетвата

за която имъ шепнатъ гънкитъ на окжсанитъ и пробити отъ куршуми бойни знамена, 1-а, 6 и 11 дивизии останаха много изненадани, когато получиха заповѣдъ да напуснатъ позициитъ си и да отстжпятъ презъ Охридъ и Гостиваръ къмъ Скопие. Съкруши ги заповѣдта. Герои презъ всички войни, тъ не знаеха отстжпление. Навикнали да летятъ все напредъ, отъ победа къмъ победа, тъ счетоха отстжплението, което имъ се заповѣдаше за недостойно, за позоръ. Дружинитъ и полковетъ посрещнаха студено и намръщено заповѣдта. За нищо въ свѣта не искаха тъ да отстжпятъ, да се раздѣлятъ отъ позициитъ, оросени отъ собствената имъ кръвъ, които тѣй храбро защищаваха. Заповѣдта за отстжпление счетоха тъ за фатална. Сълзи се оброниха по загрубѣлитъ и почернѣли отъ слънце и вѣтъръ лица на войници и офицери.

Най-после се подчиниха, ала при Скопие, получаватъ друга още по-фатална заповѣдъ, да сложатъ оржжието си. Не се подчиниха. Последва втора и трета заповѣдъ, изпратена по аеропланъ. Канѣха се най-убедително, въ името на отечеството да се подчинятъ и да изпълнятъ заповѣдта. Ако не сторятъ това, казваше се въ заповѣдта, България ще бжде нашествувана отъ съглашенски войски, нашитъ градове, села, родни огнища, ще бждатъ разорени бащи майки и сестри озлочестени.

Трагизмътъ бѣше безпримѣренъ. Намѣриха се предъ нѣщо по-грозно отъ вражеския огънь на позицията, по-страшно и отъ смъртта. Намѣриха се предъ грозна дилема. Ако се подчинятъ — плѣничество, унижение, най-мжчителна смъртъ; ако не се подчинятъ — разорена България, озлочестенъ народъ, прокудени и опозорени майки, жени и сестри.

Кое да избератъ?

Почва се борба, вътрешна, ужасна. Раздрусват се душитѣ на хилядитѣ войници, герои безстрашни и въ огъня на най-страшнитѣ сражения. Героитѣ на бойното поле ставатъ още по-голѣми герои въ изпитанията на живота, съ вътрешната борба, съ борбата между дългътъ къмъ България, животътъ и честта—най-голѣмото богатство на човѣка. Надвива дългътъ къмъ Родината. Тукъ е величието и героизмътъ. За да спасятъ България, тѣ се самопожертвуватъ, турятъ дългътъ къмъ България, къмъ майки, бащи, къмъ деца, братя и сестри, надъ животътъ.

Има ли по-голѣмо себеотрицание, по-голѣмъ трагизъмъ отъ тая на доблестнитѣ и самотвержени български синове отъ 1, 6 и 11-а дивизии?

И ако днесъ България не е разорена, ако не-неприятелски войски не я погазиха и съ кръвъ и огънь не залѣха нашата страна, ако нашитѣ родни стрѣхи не се обърнаха на пепелища, ако честта ни е запазена, това дължимъ на героитѣ отъ тия 3 дивизии.

Първата грижа на частитѣ бѣ да спасятъ честта на своитѣ полкове — знамената. Тая трудна, но върховна задача на всѣки воиникъ и офицеръ, се извърши съ едно велико достойнство, като всички полкове избраха най-храбитѣ си офицери, подофицери и войници, които съ рискъ на живота си, по стрѣмни планински пѣтеки, съ денонощни хайдушки движения, съ бѣгъ по горитѣ, пребродиха цѣла Сърбия и всички до единъ блѣскаво изпълниха задачата си, като пренесоха полковитѣ си светини въ България. Нито едно наше военно знаме не остана въ вражи рѣце.

Идеше друго изпитание — да се предаде оржжието.

На 3. октомврий, въ гр. Скопие, и въ околноститѣ му, нашитѣ 1, 6 и 11 дивизии, покрити съ вѣчната

и безсмъртна слава въ боеветѣ при Дрънова-глава, Власотинци, Лѣсковацъ, Лебане, Китка, Зайчеръ, (въ Сърбия), при Тутраканъ, Сарсанларъ, Кубадинъ, Черна—вода, Букурещъ, въ Македония при Чеганъ, Кенали, Червената стена, Кота 1248, една стохилиядна българска армия, непобедена и съ нищо не опозорена, чакаше стойчески да поднесе оржжието и себе си жертва за спасението на Отечеството си. Защото ако тия три дивизии не бѣха сдадени въ заложничество, като гаранция, че ние ще изпълнимъ военната конвенция сключена съ Съглашението на 29. Септемврий, противникътъ би нагазилъ предѣлитѣ на България, разсипалъ наши цвѣтущи градове и села и ограбилъ последния залъкъ на българскитѣ източени деца.

Преди сдаването на оржжието една италиянска рота отдава „за по-честъ“ и полковетѣ минаватъ церимониаленъ маршъ предъ италиянския началникъ на дивизията. И въ тоя последенъ моментъ, българскитѣ достойни синове минаватъ съ твърда крачка и гордо дигнати глави, за да покажатъ свойто презрение къмъ врага. Това прави силно впечатление на противника и нито тѣхния генералъ, нито тѣхнитѣ офицери и войници не можаха да скриятъ възторга си отъ нашия воиникъ, който ги е възхитилъ съ своята твърдостъ и храбростъ. А можеше ли, да бжде друго яче, когато освенъ нахвърляното наше оржжие, тѣ имъ предаваха голѣмо количество тѣхни картечници, голѣмъ брой тѣхни пленници заловени въ последнитѣ боеве!

Артилериститѣ изпитаха най-горчива болка. Техното прощаване трогна и най-твърдитѣ сърдца. Тѣ цѣлуватъ конетѣ си, своитѣ нераздѣлни другари презъ цѣлата война съ които се бѣха обикнали, като че ли бѣха тѣхни деца. Свалиха фуражкитѣ и цѣлунаха студениѣ и мълчаливи орждия, галѣха ги,

като скъпи рожби и се заклѣха, че тѣ или тѣхнит синове ще ги издирятъ, макаръ и заровени въ най-скрититѣ кѣтове на вражескитѣ страни и пакъ и ги прибератъ въ родната имъ страна, чийто вѣрен стражъ бѣха толкова години.

Тази скъпа привързаностъ и трогателна раздѣл удиви враговетѣ ни и тѣ онемѣли, поблѣднѣли, смаяни гледаха това скръбно прощаване съ уби-душа.

Последва третото, най-горчивото испытание, а то бѣ когато се заповѣда да се отдѣлятъ офицеритѣ отъ войницитѣ, като че ли ги бѣ страхъ, тия невъ-ржжени войници да не би съ свойтѣ началници съ голи рѣце макаръ да издушатъ въоръжени до зѣби неприятели и да си пробиятъ пѣтъ и България.

Настѣпиха тежки минути на испытание. Никой сила обаче не можеше да спре и да се противопостави на израза на ония чувства, които вълнува душитѣ на началници и подчинени, при тая раздѣл. Всѣки офицеръ считаше за свой свещенъ дългъ, се яви между своитѣ войници и прощавайки се с тѣхъ да имъ каже по нѣколко утешителни и насъ-дчителни думи. Тази тогателна раздѣла между на-чалници и подчинени свързани съ толкова преживѣвания и мили спомени по бойнитѣ полета, не изрази съ никакви речи. Тукъ повече говорѣ силнитѣ чувствувания, преживѣвания, съпроводе съ прегръщания, стискане на рѣце, сълзи и дълбака тѣга, изписана по лицата на офицери и войни-

Така обезоръжени, войскитѣ бѣха прѣснати многобройни лагери въ Гърция и Македония. Озаложенници, каквито имъ казаха че ще бждатъ, ги ци и сърби ги обърнаха въ пленници, подложи ги на грозни физически и морални изтезания. И ставиха ги да живѣятъ при ужасни хигиенични ус-

вия и скоро тия несретници заприличаха на живи скелети. Скорбутъ и блатна треска ежедневно косѣха тѣхнитѣ редове. Всичко това тия истински свѣтци — мъченици понесоха съ търпение и съ пълната увѣреностъ, че наново се жертвуватъ за Отецеството, че вършатъ още едно героично дѣло, че прибавятъ още единъ бисеръ къмъ безкрайния си низъ отъ пожертвувателностъ и славни дѣла.

Мнозина отъ тѣхъ не можаха да изтраятъ отъ мъката за родния край и подложиха живота си на още единъ рискъ, като избѣгнатъ отъ пленическитѣ лагери, само и само да видятъ още единъ пѣтъ своето китно село, бѣлата кѣщичка между орѣшацитѣ, чернитѣ угари и скъпитѣ рожби. И презъ планини, гори, и рѣки, гладни, боси и одрипавѣли, бързаха да стигнатъ родната земя. Цѣлунаха я съ сълзи на очи, когато стѣпиха на нея и чакъ сега разбраха колко скъпа и мила е Родината и колко света е свободата за която цѣли народи се биятъ и морета кърви проливатъ,

Съ Ньойскиятъ договоръ, подписанъ въ деня на българскитѣ побѣди, — 27 октомврий 1919 година, се наплатяха чудовищни задължения на българския народъ, целящи неговото унищожение.

Противниците искаха България да умре. Но не! Тя нѣма да умре защото открие великани, които побеждаваха враговетѣ ни по всички бойни полета, защото има синове готови да умратъ за нейното преуспѣване, благоденствие и величие.

Страшната за враговетѣ ни армия днесъ е намалена, защото и сѣнката и дори още смущава победителитѣ.

Но въ душитѣ си никой отъ войницитѣ на тая велика армия не се признава за победенъ, защото победата принадлежи на героизма, а не на завоевателтъ.

А духътъ отъ подвижитъ ѝ, чистотата на идеалитъ, за които тя се жертвуваше, окрилятъ днесъ хилядитъ наши младежи, които поднасятъ младинитъ си въ служба на народа и Отецеството.

Въ тѣхъ е дълбоко всадена безпредѣлна преданостъ и обичъ къмъ Родината. Тѣхнитъ сърдца сж чисти, помислитъ имъ сж благородни и дѣлата имъ сж и ще бждатъ винаги достойни. Зашто тия ценни войнишки добродетели намѣрили сигурно мѣсто въ тѣхъ, никой пжтъ нѣма да имъ позволятъ и въ най-тежкитъ моменти въ живота и въ боя да се отклоняватъ отъ пжтя на дълга, клетвата и самопожертвуването.

А нашиятъ изстрадалъ народъ, не може да приеме този тежкъ и позоренъ „миренъ“ договоръ. Подъ влиянието на нашитъ сжседи, въ Ньой биде извършена велика неправда. Тѣ поискаха да погребатъ правдата, свободата и независимостта на цѣлкупния български народъ, голѣма частъ отъ земята на който днесъ е заграбена и разпокжсана отъ сърби, гърци и ромъни. Обаче правдата и справедливостта отъ никаква сила и насилие не могатъ да бждатъ умъртвени. Рано или кжно, тѣ ще възтържествуватъ и ще рухнатъ дѣлата на насилието, ще рухнатъ пъкленитъ планове на нашитъ сжседи — да се ширятъ въ родната наша земя, и владеятъ чужди земи, дето сега само мъжи, страдания, сълзи и неволи царуватъ, дето не може българинъ да се моли Богу на роденъ езикъ и да се учи на него въ свое училище.

Правдата и справедливостта сж вѣчни. Тѣ не умиратъ и кога да е ще възтържествуватъ.

Млади момко,

въ тази малка книжка азъ ти описахъ на кратко героизма, славата и страданията на светитъ чедата на България.

Предъ олтаря на Родината тѣхната любовъ бѣ безгранична. За да изкупятъ свободата на брата — робъ и честта на безчестенитъ, да даруватъ радостъ и утеха на угнетенитъ, за преуспѣването на цѣлкупния български народъ, тѣ дадохъ живота си.

Тѣ, светитъ деца на гордия Балканъ, не трепнаха когато видѣха срещу си синоветъ на английския, италианския и французкия народи, довели съ себе си червенокожитъ отъ колониитъ си за да ги сломятъ съ смъртоноснитъ си машини, съ които богатитъ имъ индустрии и неизчерпаеми източници ги снабдяваха.

И нѣкой день, историкътъ ще отбележи, съ голѣми букви, че българския войникъ, за единъ святъ и великъ идеалъ, намѣри сили да се бори достойно съ армийтъ на великитъ европейски държави. Въ тази неравна борба даде нашия народъ най-добритъ си синове, най-чиститъ и най-надежднитъ си чада.

Тѣ, които загинаха по-рано, бдѣха надъ останалитъ си другари и тѣхнитъ духове окриляха ония, които трѣбваше да дойдатъ при тѣхъ.

Тѣ виждаха отъ небесата, какъ тѣлата имъ старателно се нареждаха въ братски гробници, поставяха имъ се кръстове, окрасяваха се вѣчнитъ имъ жилища и се оставяха нови такива, защото борбата искаше нови самоотвержени и достойни като тѣхъ борци.

И винаги, когато оставаше малко свободно време, живитъ имъ другари излизаха отъ окопитъ, отиваха при прѣснитъ имъ гробове и тамъ, съ духъ устременъ къмъ всичко що е чисто и благородно, свето и велико, отправяха къмъ Всевишния топли молитви за душитъ имъ, и като почерпваха примѣръ отъ тѣхната геройска смъртъ, връщаха се на позицията, окриляни за ново упорство, за нови геройства и победи.

Живитъ имъ другари изваяха отъ гранитъ и стомана величествени паметници, като символъ на гранитния духъ, съ които красѣха тѣ своитѣ юнашки гърди.

Но, уви! . . . Днесъ чужди кракъ тълчи свещената земя обилно оросена отъ кръвта имъ. Нѣма вече кръстове надъ гробозетѣ имъ и всички гранитни камъни сж разхвърляни, земята надъ тамъ е изравнена и тамъ бурени и тръне сж израсли.

Надъ тѣхнитѣ безкръсни гробове и братски могили, днесъ родна майка неможе цвѣтъ да посади, нито кристална сълза да пролѣе и кандилце на гроба да запали.

Но великиятъ Творецъ, на когото поднесоха тѣ геройскитѣ си сърдца, е разпръсналъ съ своята щедраржка безброй благоуханни цвѣта — теменужки и синчець, които съ своитѣ сини очички, като усмивка на невинни деца, гаятъ великитѣ имъ души, горитѣ имъ сж надгробни вѣнци, а звездитѣ — надгробни кандилца. Тамъ Морава, Вардаръ, Дунавъ и Черна, съ своя тихъ романъ, шепнатъ имъ легенди за стари времена, припомнятъ имъ геройскитѣ подвизи на тѣхнитѣ свещенни знамена.

Вечеръ, когато месецъ изгрѣе и звезди обиспятъ свода небесенъ и вѣтърътъ запѣе хайдушка пѣсень, мѣркатъ се тамъ сѣнки въ свещенитѣ окопи. И русалки въ бѣли премѣни излизатъ отъ кристалнитѣ води и съ китки бѣли цвѣта литватъ къмъ окопитѣ и на падналитѣ въ нервень бой, отриватъ ранитѣ имъ съ мокритѣ си коси, цѣлуватъ ги по прашнитѣ и измжчени чела и вѣрни майки, сестри и другарки имъ оставатъ дорде на изтокъ зората заблѣсти.

Утромъ пѣкъ, вѣтърътъ разлюлѣва златисти вълни и китни поля. Слънцето празнично отъ изтокъ блѣсти. Чучулига сладкопойна високо отъ небето тръпне и запѣва победенъ химнъ. Овчарски кавалъ

оглася бойни полета, тамъ гдето гранатитѣ безчетъ се прѣскаха съ страшенъ ревъ. Нѣжни цвѣта се навеждатъ леко и въ златиститѣ имъ вѣнчета свѣтятъ кристални сълзи. . . О! Тѣ иматъ утеха! . . .

Едни сж само безутешни, — тия съ чернитѣ забрадки, които още стоятъ вечеръ предъ запаленото кандило и шепнатъ тихи молитви и лѣятъ неизплакани сълзи отъ почти изгаснали очи. Тѣ още не могатъ да повѣрватъ, че тѣхнитѣ скъпи рожби сж изпили чашата на страданието, че тѣхниятъ погледъ за винаги е затворенъ за свѣта, че отнесоха въ ранъ гробъ чиститѣ си младенчески души.

О, не! Тѣ не сж мъртви. Тѣхниятъ гранитенъ духъ лети надъ България, обхожда селата ни, навлиза въ градоветѣ ни, посещава домоветѣ ни, училищата, казармитѣ ни, съветватъ и поучаватъ младитѣ въ всичко онова, което е велико, свето и благородно. И жадуватъ да видятъ тѣ децата си достойни български синове, жадуватъ да видятъ България честита и свободна, тъй както я виждаха въ последнитѣ си земни минути.

Млади момко, поклони се предъ тия светци, които сложиха най-скъпото си благо, — животътъ, предъ олтара на Родината.

Поклони се предъ паметта на тия герои — великани, извършили дѣла, освѣтени съ кръвъ и беззаветна храбростъ и които умрѣха за да бждатъ вѣрни на дълга, клетвата и земята, която ги е кръмила.

Поклони се, млади момко, и дай клетва въ тѣхно име, че ще надвиешъ надъ всички покрус и беди и че съ нова сила и вѣра ще постигнемъ заветитѣ на великитѣ покойници.

Нека тѣхната геройска смъртъ и тѣхната самопожертвователностъ бждатъ изворъ на вдъхновение, сила и вѣра за нови постижения.